

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Hrad v Kraslicích

Klára Hanáková

Plzeň 2021

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra archeologie

Studijní obor Archeologie

Bakalářská práce

Hrad v Kraslicích

Klára Hanáková

Vedoucí práce:

PhDr. Josef Hložek, Ph.D.

Katedra archeologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2021

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, květen 2021

.....

Poděkování:

V první řadě bych chtěla poděkovat vedoucímu mé bakalářské práce PhDr. Josefu Hložkovi, PhD. za pomoc se zaměřením lokality, se sháněním literatury v nelehké době, ochotu a rady při konzultacích.

Dále děkuji Ing. Pavlu Hlavenkovi za pomoc při zpracování geodetických dat.

Další díky patří RNDr. Petru Rojíkovi, Ph.D. za příjemnou prohlídku v sokolovském muzeu, poskytnutí obrazů a podkladů ke geologické stavbě Karlovarského kraje.

Poděkování též patří mé rodině a přátelům, kteří mě podporovali v práci.

Obsah

1. Úvod	7
2. Lokace města	7
3. Historie města	8
3. 1. Počátky osídlení oblasti	8
3. 2. Kraslice ve středověku	10
3. 3. Kraslice v novověku	11
3. 4. Kraslice v 19. a 20. století	14
4. Kolonizace a hranice.....	16
4.1. Česko-chebská hranice.....	16
4.2. Klášter ve Waldsassen.....	18
4.3 Další cistercké kláštery působící v Krušných horách	19
4.4. Premonstrátský klášter v Teplé	20
5. Komunikace Praha-Erfurt	21
6. Hrad v Kraslicích	22
6.1. Historie hradu.....	22
6.2. Popis terénní situace.....	23
6.3. Stavební podoba hradu a její rekonstrukce.....	28
6.4. Hrady v regionu vlastněné Pány z Plavna	32
7. Těžba	37
7.1. Geologie a nerostné bohatství.....	37
7.2. Rudní bohatství.....	38
7.3. Historie těžby.....	38
8. Nálezy na lokalitě.....	40
8.1. Keramika.....	40
8.2. Mazanice	41
8.3. Kosti	42
8.4. Kovové nálezy	42
9. Závěr.....	45

Zdroje.....	47
Resumé:	54
Příloha.....	55

1. Úvod

Dosavadní, relativně nevelká míra archeologického poznání Kraslicka, je výsledkem nepříliš vysoké četnosti doposud realizovaných archeologických odkryvů záchranného i badatelského zaměření. Při rekonstrukci významu oblasti v období středověku jsme prozatím odkázáni především na výpověď písemných pramenů a historickou či vlastivědnou literaturu. Prozatím nečetné archeologické nálezy však potvrzují význam této oblasti nejen ve středověku a novověku, ale také v období pravěku. Cílem práce je vytvoření nového pohledu na Kraslice a jejich okolí prostřednictvím výzkumu opevněného objektu vybudovaném na hřebeni nad severním okrajem dnešního města.

2. Lokace města

Město Kraslice se nachází v Karlovarském kraji v okrese Sokolov nedaleko našich dnešních státních hranic. Město leží v údolí, kterým protéká řeka Svatava se čtyřmi přítoky (Bublavský, Stříbrný, Skelný a Kamenný potok). Údolí obklopuje celkem osm vrcholů: Špičák (993 m), Sklenský Vrch (813 m), Tisovec (802 m), Sokol (744 m), Sněženský vrch (734 m), Zámecký vrch (715,8 m), Zelená hora (713,2 m), Šibeniční vrch (656 m; Jáchymovský, 1970, 8-9).

V současnosti má město zhruba 7 300 obyvatel a jeho rozloha včetně přilehlých částí činí 8 135 ha. Součástí města jsou městské části Hraničná, Tisová, Zelená Hora, Zátíší, Krásná, Sněžná, Čirá, Černá, Kostelní, Počátky, Liboc, Mlýnská, Skelná a část Smolné (<https://www.kraslice.cz/mesto/>; Rojík, 2014).

3. Historie města

3. 1. Počátky osídlení oblasti

Doklady nejstaršího osídlení na Chebsku, Karlovarsku a v širším podhůří Krušných hor pochází hypoteticky z mladších období paleolitu a zejména pak z mezolitu (k vývoji názorů na počátky sídlení oblasti např. Prošek, 1951; Prošek, 1958, 13, 15; 8-10; Plesl – Hájek – Martínek, 1983, 8-10; Vencel-Fridrich, 2007, 134; Eigner – Prekop, 2018). Na Karlovarsku, Chebsku a směrem k hornímu Poohří stupá četnost archeologických dokladů osídlení také dalšími archeologickými kulturami (např. Hereit, 2000; Plesl – Hájek – Martínek, 1983; Eigner – Přichystal – Dobeš, 2017; Prekop – Křišťuf – Peksa – Kočár – Eigner, 2017).

Širší Kraslicko můžeme považovat za oblast s relativně nízkou mírou archeologického poznání. Na katastrech Hroznětín, Děpoltovice, Horní Blatná, Chodov nad Teplou, Pernink, Nejdeč, Rotava a Kraslice bylo doposud registrováno, i přes nepřeborné množství terénních zásahů, pouze 16 archeologických akcí, z nichž většina byla hodnocena jako negativní. Nejstarší osídlení sledované oblasti zachycené v podobě kamenné industrie na katastru obce Pernink, spadá, podobně jako na širším Chebsku, Karlovarsku, do období mezolitu (Prošek, 1958, 15; Plesl – Hájek – Martínek, 1983, 45).

S dosavadní představou o vzestupu významu této oblasti, podobně jako celého Krušnohoří v souvislosti s dostupnými ložisky kovů v době bronzové (k této problematice souhrnně Crkal – Konůpek – Kovařík – Prekop – Staňková – Volf, 2013, 16), korespondují sídlištní nálezy datované do mladší doby bronzové z Chodova nad Teplou v podobě nevelké kolekce hrubší i jemnější keramiky s oboustranným tuhováním (Plesl, 1961, 157). Mezi nejvýznamnější doklady lidských aktivit na Kraslicku v době bronzové pak patří nálezy depotu z polohy Špičák vzdálené cca 500 metrů jižně od Hroznatova vrchu na severozápadním okraji Hroznětína. Depot byl tvořen dvojicí jazykovitých bronzových srpů, sekerou se středovými laloky a fragmentem čirého křišťálu (Prekop – Klsák – Křišťuf, 2009, 271). Depot je možné časově zařadit do Reineckeého stupně HaA2/B1 (Prekop – Klsák – Křišťuf, 2009, 275; Crkal – Konůpek – Kovařík – Prekop – Staňková – Volf, 2013, 19).

S rozvojem středověkých sídelních struktur v oblasti souvisí povrchový soubor vrcholně středověké keramiky z Hroznětína, získaný v místě staveniště mostu přes Bystřici v roce 1964 (Velímský – Blažek, 1988) i v dalších polohách v rámci aglomerace (Plesl – Hájek – Martínek, 1983, 38-39). V rámci souboru se z hlediska jeho chronologického zařazení jeví jako nejvýznamnější fragment dna se stopami posypání s plastickou značkou a tuhový fragment podhrdlí nádoby s trubkovitou výlevkou s rozšířeným ústím. Na několika keramických fragmentech se vyskytuje rytá šroubovice (Plesl – Hájek – Martínek 1983, 39).

Obdobný charakter mají dosavadní nálezy z Nejdku, kde byla doposud věnována pozornost nejspíše královskému hradu založenému na úzkém žulovém ostrohu nad městem (Durdík 1998a). Ze samotných Kraslic pochází dnes ztracený bronzový hrot kopí nalezený při výkopových pracích ve svahu pod vrcholem Hausberg. Při zakládání jedné z cest v městském parku byl na samém úpatí vrchu Hausberg nad centrem města nalezen dnes rovněž nezvěstný fragment bronzového náramku. Z úpatí téhož vrchu pak pochází drobná ozdoba z bronzového plechu ve tvaru kosodélníku s vykrojenými stranami. Jeden z jeho vrcholů vykazuje kulovité zduření. Protilehlý vrchol je opatřen očkem (Crkal – Konůpek – Kovařík – Prekop – Staňková – Volf, 2013, 19 a 21, zejm. pozn. 20 a 21).

Ojedinelé, dnes ztracené středověké nálezy, jsou doposud registrovány zejména z prostoru zaniklého hradu na vrcholu Hausberg. Další nečetné archeologické nálezy datovatelné od pozdního středověku do 19. století pochází z náplavů na březích řeky Svatavy. Ve srovnání s ostatními regiony na západě Čech, jak již bylo zmíněno výše, vykazuje sledovaná oblast na jedné straně poměrně nízkou četnost registrovaných pozůstatků pravěkého a vrcholně středověkého osídlení. Na straně druhé je pro tuto oblast typická velmi malá četnost registrovaných archeologických akcí. V posledních letech se, v souvislosti s činností pracovníků Územního odborného pracoviště NPÚ v Lokti a pracovníků dalších institucí, začíná situace nejen ve sledované oblasti, ale také v prostoru širšího Karlovarska a Podkrušnohoří, měnit (např. Prekop a kol., 2017; Eigner – Přichystal – Dobeš, 2017; Eigner – Prekop, 2018).

3. 2. Kraslice ve středověku

Území dnešních Kraslic se nacházelo na rozmezí dvou velkých oblastí - Chebska a Sedlecka. Sedlecko (i oblast Kraslic) bylo v 9. či 10. století připojeno k českému knížectví (Kotěšovec, 2011, 8, 12-13). K území historického Sedlecka náleželo celé povodí Ohře společně s pravobřežními (Libava, Teplá, Lomnice) a levobřežními (Svatava, Rolava, Bystřice) přítoky. Až na výjimky neměla celá oblast příznivé přírodní podmínky pro sídlení. Avšak lze předpokládat, že na přelomu 12. a 13. století zde existovalo přibližně 70 osad (Fiala, 1992).

Před začátkem 12. století byl na území pravděpodobně hustý les. Oblast mohla být rozdělena na dva újezdy: Lubský újezd (západní část) a Hroznětínský újezd (východní část). Hroznětínský újezd vlastnil tepelský klášter, zatímco Lubský újezd byl již ve 12. století postoupen klášteru ve Waldsassen (listiny z let 1158, 1165, 1188). Klášter ve Waldsassen měl o toto území zájem zřejmě kvůli rudným ložiskům mědi, cínu, stříbra, olova, železa a pravděpodobně menšího množství zlata. Právě díky rudnému bohatství zde vzniklo hornické sídliště (Jáchymovský, 1970, 10). Bohužel dějiny hornictví a hutnictví v zájmové oblasti nejsou probádány, lze pouze poukázat na částečnou analýzu p. Treixlera (Rojík, 2014).

Kolonizační vlna kláštera ve Waldsassen probíhala ve 12. století dosazením sedláků z Horních Frank. To vedlo k založení několika sídlišť v údolí řeky Svatavy na území Kraslic. Sídliště spojovala obchodní komunikace Praha-Erfurt. Již v této době je pravděpodobné, že na Zámeckém vrchu stál hrádek Greklis (či Greslis; Rojík, 2014).

První doložené osídlení v oblasti Kraslic se nachází v pozici pod starým hradem (Zámeckým vrchem) snad již v době Přemysla Otakara II. (1272), který postoupil území s doly pánům z Plavna. V Kraslicích byli zřejmě přítomni i strážní, kteří chránili cestu do města Lokte. Roku 1348 oblast kupuje rytíř Rüdiger, který ho navrácí do područí panovníka Karla IV. a získává ho zpět v léno (Jáchymovský, 1970, 10-11). Karel IV. podporoval rozvoj řemesel, obchodu a dolování. Vzhledem k již zřejmě postavenému strážnímu hradu, existenci zemské stezky a rozvoji dolování povýšil panovník Kraslice 15. 8. 1370 v Norimberku na město se stejnými právy jako nedaleké město Loket (Kotěšovec, 2011, 8-9). Město bylo osvobozeno od placení daní královské komoře, dále

obdrželo právo mílové, mýta, svobodného odkazování majetku, držení krčem, sladoven, masných krámů, vlastní samosprávy, soudní pravomoci a práva svobodného provozování řemesel (Rojík, 2014).

Za krále Václava IV. roku 1401 bylo město zastaveno kvůli nedostatku financí saským (loupeživým) rytířům Jindřichovi a Konrádovi Reitenbachovým. Ti se zapsali do historie města svými případy obchodníků na cestách a olupováním vesnic v okolí. Jejich jednání nezůstalo bez povšimnutí. Na jejich nevhodné chování reagovala chebská městská rada společně s královskými vojsky pod vedením Jana Maleříka, kteří v roce 1412 obsadili město a dobyli hrad. Díky útoku bylo městečko a samotné zdejší dolování citelně poškozeno (Kotěšovec, 2011, 9). Jan Maleřík byl následně nucen roku 1413 kraslické panství navrátit bratrům Reitenbachovým. Ti se o panství starali až do roku 1448 (Kuča, 1998, 159-170)

Roku 1448 panství krátce získal Neinhart Tost, nedlouho poté ho předal Jindřichu II. z Plavna. Jindřich II. z Plavna byl odpůrcem Jiřího z Poděbrad a postavil se také proti saským kurfiřtům. Během jeho odboje byl nucen kraslický hrad vypálit, jelikož sám uznal jeho neudržitelnost. Hrad byl vypálen roku 1452. Jiří z Poděbrad odejmul Kraslice Jindřichovi II. z Plavna a věnoval je svým stoupencům Konrádovi, Hanušovi a Petzoldovi Metschům z Mylau (Milé) roku 1466 (Kuča, 1998, 159-170).

Roku 1487 panství znovu získává rod Pánů z Plavna, konkrétně Jindřich III. z Plavna. Jindřichovi III. bylo kraslické panství odňato rodem Šliků během místní války mezi loketskými many, měšťany a Šliky. Roku 1506 byli Šlikové nuceni panství navrátit do područí Jindřicha III., který je držel až do své smrti roku 1519. Zřejmě těsně před svou smrtí Kraslice svěřil Václavu Elbognerovi ze Schönfeldu (r.1522, 1523; Kuča, 1998, 159-170).

3. 3. Kraslice v novověku

Za panování rodu Elbognerů získal Zdeněk Lev z Rožmitálu a Blatné výsadu na dolování olověné rudy. Krátce po sobě navazovalo vlastnictví města pánů Jana Pluha z Rabštejna (1523) a Jeronýma Šlika (1527). Jeronýmu Šlikovi udělil král Ferdinand I. roku 1530 horní výsady k dobývání všech kovů. V této době převládlo rudní dolování nad

zemědělstvím a Jeroným Šlik nechal město roku 1541 povýšit na svobodné horní město (Rojík, 2014). Jednalo se již zřejmě o město s pevným způsobem života a dobrým uspořádáním. Součástí města byly 2 mlýny, 2 hostince, obecní jizba, cechovní dům, kostel, škola, pivovar, městské lázně, střelecký spolek a cechy různých řemeslníků. Hlavní obživou obyvatel ale stále zůstávalo hornictví (Kotěšovec, 2006, 29).

Král Ferdinand I. se snažil Šliky z hornického řemesla vytlačit. Díky jeho přístupu se Šlikové přidali v letech 1546 – 1547 ve Šmalkaldské válce na stranu stavovské opozice, za což ztratili svůj majetek (Kotěšovec, 2006, 26 – 27). Jeroným Šlik ztratil roku 1547 manské právo na Kraslice a byl donucen následného roku Kraslice společně s dalším majetkem vyměnit s králem za Švamberské panství. Kraslice tedy mezi léty 1548 – 1551 byly pod správou panovníka (Kuča, 1998, 159-170).

Roku 1551 daroval Ferdinand I. Kraslice Jindřichovi IV. z Plavna, který zástavně držel celý Loketský kraj až do své smrti roku 1554 (Kuča, 1998, 159-170). Jindřich IV. si vyžádal na Ferdinandu I. potvrzení městských práv a zavedl soudní a městskou knihu. Také zde nechal zřídit horní řád. V tomto roce bylo na území města postaveno pouze 29 domů (Rojík, 2014).

Po krátkou dobu území vládl rod Mangoltů (od roku 1567), které vystřídal rod Schönburků/ Šumberků (roku 1575 či 1577). Rod Šumberků podporoval místní rozvoj, což lze poznat na zvýšeném počtu postavených domů (50). Dále jsou zmíněny hamry, stouповny rud, sklářské hutě, doly na Bleibergu, huť na Bublavském potoce a nová tavárna mědi. August ze Šumberka také vydal roku 1601 pro kraslické panství nový horní řád po vzoru jáchymovského horního řádu. Roku 1617 bylo vyhloubeno již 60 dolů, které přilákali horníky z širokého okolí, čímž postupně narůstal počet obyvatel (roku 1608 3 000 - 4 000, roku 1620 4 000 - 5 000 a roku 1627 to již bylo přes 6 000 obyvatel). Většina se jich zabývala zejména hornictvím v bezmála 100 dolech, 4 hutích, 3 měděných hamrech a panské mosazárně ve Stříbrné (Rojík, 2014).

Díky hornímu řádu z roku 1601 byl ve městě zřízen horní úřad, který byl dále až v Jáchymově, což může dokládat míru rozvinutí hornictví ve městě. Součástí horního řádu bylo vypsání povinností majitelů dolů, jako například řádné placení dávek, příspěvky na

udržování silnic apod. (Kotěšovec, 2006, 34). Rod Šumberků vytvořil dobře organizované prostředí, které podporovalo báňské a hutní podnikání. Zájem o měď se na evropských trzích v 16. a 17. století zvýšila díky poptávce po zbraních a střelivu během tureckých válek a třicetileté války. Tato skutečnost ovlivnila bohatství rodu a zároveň také rozmach podnikání v Kraslicích (Rojík, 2014). Za jejich vlády bylo městu propůjčeno právo na vaření piva a pálení kořalky. Roku 1610 bylo zřízeno městské vězení, roku 1613 zde také vznikla pozemková kniha panství a v roce 1621 získalo město právo na zbudování radnice (Kotěšovec, 2006, 38).

Rod Šumberků se během stavovského povstání nepřidal na stranu rebelů a díky tomu nebyli roku 1621 stíháni. Požádali také o ochranu města saské kurfirty, kteří jim vyhověli (Kotěšovec, 2006, 42). Avšak i přes jejich snahu donutila protireformace luteránské kněží i obyvatele odejít do nově rozvíjející se blízké osady Klingenthalu. Právě kvůli reformaci město rychle přišlo o většinu obyvatel (Rojík, 2004). Rod upozorňoval císaře, co by násilná reformace ve městě mohla způsobit. Reakcí na jejich prosby bylo, že císař nařídil, aby opatření nebyla ve městě roku 1650 vyhlášena. Město se díky tomu stalo útočištěm luteránů z Loketského a Žateckého kraje. Bohužel, tato opatření nevydržela po delší dobu (Kotěšovec, 2006, 42).

Během třicetileté války město trpělo méně než ostatní česká města, jelikož leželi mimo hlavní silnice. Až roku 1632 do města dorazili švédští žoldnéři, kteří město vyplnili a vypálili. Naštěstí se obyvatelé stihli ukrýt v nedalekých jeskyních. Roku 1639 město získalo ochranný list (bylo zachráněno) a následného roku obnoveno (Kotěšovec, 2006, 43). Kraslice byly pustošeny vojáky obou táborů, kteří s sebou do města přinesli i onemocnění moru. Po válce ve zpustlém městě zůstalo pouze 1 185 obyvatel. Stejně se snižujícím se počtem obyvatel se snižoval počet samotných horníků, provozoven a výrobních objektů (Rojík, 2014).

V roce 1666 prodali Šumberkové své panství hraběti Janu Hartvíkovi Nosticovi. Právě s nástupem katolického majitele začala velmi přísná protireformace, při které odešly 2/3 zbývajících obyvatel. Hrabě se snažil obnovit výnosnost města obnovením mosazáren ve Stříbrné, která prodávala vyrobený plech na výrobu hudebních nástrojů. Tato souvislost zřejmě zapříčinila budoucí rozvoj města. I přes snahy majitele panství započalo hornictví

a hutnictví upadat a na konci 18. století bylo již v útlumu. Mosazárna ve Stříbrné ukončila provoz v letech 1792 -1793, měděná huť na Zelené hoře skončila roku 1801 – 1802 (Rojík, 2014).

3. 4. Kraslice v 19. a 20. století

Kraslice začaly být v 19. a zejména ve 20. století známé díky výrobě hudebních nástrojů a textilní výrobě. První výrobce hudebních nástrojů (houslí) je doložen již r. 1610. Bohužel právě kvůli protireformaci výrobce odchází roku 1671 do Markneukirchenu. Roku 1751 se zde objevuje Josef Johann Anger z Bavorska a zakládá zde výrobu trumpet. Kolem roku 1790 zhotovoval p. Petr Ignaz Riedl dřevěné hudební nástroje. A v roce 1828 zde byla rozvinuta výroba foukací harmoniky. Tovární výrobu hudebních nástrojů zahájila firma Stowasser roku 1824 a roku 1850 započala výroba žesťových nástrojů Bohlan a Fuchs. Mezi další průmyslovou výrobu se zařadila výroba dřevěných a plechových hudebních hraček. Byla zde také založena hudebně nástrojářská škola (roku 1866) a později další odborná škola šití (Rojík, 2014).

Také textilní výroba má své kořeny již v novověku (16. století), kdy se zde rozvinulo tkaní krajek a paličkování. Roku 1780 zde bylo zavedeno tkaní mušelínu. Po zavření mosazárny ve Stříbrné roku 1792 byly prostory využity pro výrobu dýmavé kyseliny sírové (vitriolový olej, oleum), která dovedla dokonale a levně vybělit krajkou. Již v 19. století se ve městě nacházelo několik továren na výrobu mušelínu, strojových výšivek, krajek, záclon, sametu, výrobu plyše a přádelna bavlny (Rojík, 2014).

S nástupem průmyslu a zvýšením počtu pracovních míst se do Kraslic začali přestěhovávat noví obyvatelé. V roce 1910 bylo v Kraslicích 13 857 obyvatel a přibližně stejný počet obyvatel byl i v době první republiky. Od roku 1848 – 1939 byly Kraslice sídlem politického okresu (Rojík, 2014).

Krutým zlomem v prosperitě města byla druhá světová válka společně s odsunem německých obyvatel po válce, jelikož jich většinu představovalo německy mluvící obyvatelstvo. Do roku 1947 se povedlo dosídlit do počtu 6 294 obyvatel. Zde vybudované továrny byly znárodněny, zmodernizovány a nově přistěhovalí obyvatelé přijali Kraslice za svůj domov (Rojík, 2014).

V současnosti jsou výše zmíněná řemesla v úpadku. Bohužel zde není mnoho investorů a zdejší výrobu pomalu nahrazuje levnější zahraniční výroba. Ve městě stále žije podobný počet obyvatel (k roku 2014 to je 6 952; Rojík, 2014).

4. Kolonizace a hranice

Hranice českého knížectví ve 12. století nebyla přesně určena. Český stát byl vnitrozemským útvarem, kdy jeho hranici tvořil výrazný reliéf (pohoří s nepropustným/pomezním lesem, potok, říčka, pruh zvláštního lesa apod.). Hranice byla vyznačena pouze zevrubně a samotnými obyvateli nemusela být příliš vnímána (Razím, 2004). Až v novověku se setkáváme s hraničními kameny (Marková, 2009, 483).

Hranice českého státu se zpočátku jeví jako stabilní. Je v zásadě obkroužena širokým neosídleným pásem lesa, ve kterém žily pouze malé skupiny lidí. Naše hranice nezůstala bez povšimnutí v dílech kartografů. Hranici lze chápat jako způsob uchopení prostoru člověkem a vymezení vlastnictví. V pohraničních oblastech se může vytvořit komplikovaná uskupení hospodářských, společenských a kulturních vztahů, což může způsobit nestabilitu hranice. Hranici netvořila přímá linie, ale přilehlé (již zmíněné) pomezí hvozdy. Pomyslná hranice tedy probíhala přibližně v jejich středu. S postupným odlesňováním a osídlováním se však pomyslné meze posunovaly a to mohlo vést k případným sporům o dané území (Marková, 2009, 479 – 481).

Příkladem sporu o území může být vystavění kamenného hradu Přimda roku 1121 jakýmsi Němci či postupné ukrajování území klášterem ve Waldsassen. Postupným kolonizováním území a tím pádem ubýváním lesa se zmenšovala česká hranice. Ačkoliv byly darované (např. klášterům) majetky stále českým vlastnictvím, postupně se od Čech odcizovaly. Kvůli odkrajování českého území se panovníci rozhodli bránit. Začali sami aktivně kolonizovat svá území, jelikož nejlepší obranou proti vnější kolonizaci je kolonizace vnitřní. Začíná tedy osídlování pohraničí panskými rody, které si stavěly svá sídla a bránily hranice. Panovník také začal budovat pohraniční hrady, městské pevnosti či manské soustavy (Marková, 2017, 22-25).

4.1. Česko-chebská hranice

Chebsko se nacházelo na rozhraní dvou států – Říše a českého knížectví. Součástí českého území se Chebsko stalo až roku 1322 za vlády Jana Lucemburského (odměna za pomoc císaři Ludvíku Bavorskému). Od počátku svého vzniku (asi polovina 11. století) až po pád Štaufské dynastie (60. léta 13. století) bylo Chebsko spravováno pomocí ministeriálů (*ministeriales*, *servientes*), což byli obecně řečeno nesvobodní služebníci

pověřování svými pány k plnění správních, hospodářských a vojenských úkolů (Franc, 2011, 4, 27).

Není pochyb, že území bylo původně osídleno slovanským obyvatelstvem. Otázkou ale stále zůstává, kdy a jakým způsobem se toto území připojilo k Říši. Veliký vliv měla zřejmě německá kolonizace. Kolonizaci v této oblasti prováděl zejména klášter ve Waldsassen a rod Vohburgů (Marková, 2009, 491).

Zpočátku bylo území spravováno markrabaty z Vohburgu. Jednalo se o území, které pravděpodobně sloužilo jako obrana proti nájezdům Slovanů se střediskem na hradě Eger (Cheb) nad řekou Ohří. Dnešní oblast Chebska je jen malá část území tehdejšího rozsahu. Historické Chebsko se rozpínalo přes dnešní státní hranice k masivu Kösseine, dále ke Smrčinám, k jižnímu cípu Vogtlandu, k potoku Liboc a řece Svatavě. Největší územní rozsah zažilo Chebsko ve 12. století (Franc, 2011, 15 - 26).

Po smrti Děpolda III. z Vohburgu (roku 1146) se vlády ujal Konrád III., který od roku 1147 uvedl klášter ve Waldsassen pod svoji ochranu. Po smrti Konráda III. se díky manželskému svazku s dcerou Děpolda III. stává Friedrich (Barbarossa) majitelem Chebska. Díky Friedrichovi byla dobudována síť hradů s několika novými správními, politickými a obrannými sídly uvnitř i na hranici vlastního území (Franc, 2011, 20-26). Okolo roku 1182 bylo na 11 let odtrženo území Sedlecka od českého území. Cílem bylo získat oblast pro propojení štaufské domény a umožnění kontroly nad západními Čechami. Po navrácení území Sedlecka roku 1193 se sídlo sedlecké kastelánie přesunulo do Lokte (Marková, 2009, 492).

O získání Chebska byl zájem z obou stran (Říše i českého království). V Chebu se scházeli panovníci k jednání, jelikož se jednalo o město na pomezí obou zemí. Například i český král Přemysl Otakar II. roku 1266 město obsadil. Svou podporu tehdy nehledal u místních ministeriálů, ale u zdejšího měšťanstva. Až roku 1322 bylo Chebsko oficiálně získáno českým královstvím (Marková, 2009, 493).

4.2. Klášter ve Waldsassen

Cisterciácký klášter ve Waldsassen získal krátce po svém založení rozsáhlé pozemky na Chebsku (r. 1133; Meinl, 2017, 11). Klášter byl zřejmě založen Děpoltem III. z Vohburgu. Po jeho založení byl klášter pod ochranou svého zakladatele až do jeho smrti (Charvátová, 2009, 157). Získal značnou imunitu od světských panovníků na české i německé straně (Franz, 2011, 24). Díky rostoucímu hospodářskému a politickému významu se brzy stal silným hráčem, který spoluurčoval chod země. Roku 1147 se díky privilegii, který mu udělil Konrád III., stal klášterem říšským (Karel - Kratochvílová /eds./, 2013, 25). Roku 1200 založil waldsassenský klášter za patronace Slávka z Oseku ústav také v Oseku (Charvátová, 2009, 157 – 183).

Brzy po svém založení získal klášter povolení osadit roku 1143 sedlecký klášter (zřejmě díky olomouckému biskupovi Jindřichovi Zdíkovi). Roku 1154 poté získává první statky na dnešním českém území od Friedricha Barbarossy. Jednalo se o oblast Vackova s okolním územím. Avšak během kolonizace získaného území se zřejmě nedopatřením dostali na území českého státu a ocitli se tak na českém území. Kníže Vladislav jim toto území věnoval roku 1159 a vznikl tak Lubský újezd. Kníže Bedřich následně darované území potvrdil a obohatil o další majetek (újezd Mähring – Krásná), jak naznačují listiny z let 1165 a 1181 (Karel - Kratochvílová /eds./, 2013, 25-26; Charvátová, 2009, 157 - 183).

Klášterní majetek zřejmě utvořil široký pás statků, které sahají od Chebska, přes Sedlecko až na Kadaňsko a Žatecko. Dále vlastnil pozemky u Kynšperka a v okolí Tachova (Karel - Kratochvílová /eds./, 2013, 27). Také vlastnil řádový dům v Chebu, dvůr v Chodově, kostel v Plané apod. (Charvátová, 2009, 157 - 183). Jejich hlavním cílem byla kolonizace neosídlených krajín a zavádění moderního hospodaření (Kotěšovec, 2006, 17-18).

Klášter se ve 14. století potýkal s finančními problémy. I přes snahu panovníka a odpuštění např. dluhu k židům se klášteru nedařilo dobře. Začal tedy postupně rozprodávat své majetky. Největší úpadek zažil v 15. století. Klášter zanikl roku 1571 (Charvátová, 2009, 157 – 183).

4.3 Další cistercké kláštery působící v Krušných horách

Mimo waldsassenský klášter působili v Krušných horách kláštery Altzelle, Grünhein a konvent sídlící pod patronací Slávka z Oseku v Oseku. Osecký konvent se zabýval zejména zemědělskou činností a pravděpodobně i hutní výrobou. (Karel - Kratochvílová /eds./, 2013,30; Charvátová, 2009, 127 – 129, 163-164). Osecký konvent zažil své dvojí založení. První nezdařené založení je spojeno s velmožem Milhoštěm, který povolal mnichy z cisterckého kláštera ve Waldsassen na své statky v Mašťově. Konvent zde neprosplával a byl pravděpodobně samotným Milhoštěm ze statků vyhnán. Mnichů se ujal Slávek z Oseka, který založil klášter nad vlastní rodinnou hrobkou (zřejmě roku 1198). V prvních desetiletích 13. století byl osecký klášter ještě stále závislý na svém fundátorovi, avšak od 30. let 13. století se začal samostatně všestranně rozvíjet. Největší hospodářský rozvoj zažil na konci 13. století a v průběhu 14. století. Za vlády Jana Lucemburského se klášter stal klášterem královským, což způsobilo první ekonomický úpadek. Další hospodářskou ranou byly husitské války. Klášter se i přes své problémy zvládl postavit na nohy a udržel si své významné postavení až do roku 1950 a roku 1991 znovu začal jeho aktivní řeholní život v České republice (Charvátová, 1998, 291 -298).

Klášter v Altzelle byl zřejmě založen roku 1175 ve vzdálenosti 20 km od Míšně markrabětem Otou Bohatým. Ve 30. letech 13. století se stal nadřízeným ústavu ženského řádového domu v Marienthal (založený Kunhutou). V polovině 13. století již vlastnil statky v okolí Lovosic. Klášter v Altzelle byl sbratřen s konventem v Oseku. Právě osečtí mniši hledali v době husitských válek azyl v tomto saském klášteře. Samotný klášter zanikl v letech 1539 – 1540 (Charvátová, 2009, 187 – 201).

Poslední cistercký klášter působící v Krušných horách nese název Grünhein. Oproti ostatním klášterům vznikl později (až ve 30. letech 13. století) na saské straně hor. Tento konvent neměl s Čechami filiační vazby ani významné kontakty s jinými řádovými domy. Grünhein se soustředil na hospodářskou činnost, zejména zemědělství (obilnářství), dále na těžbu a zpracování železné rudy, těžbu uhlí a produkci skla. Právě nejstarší sklárny jsou zřejmě založeny tímto klášterem. Jeho statky se nacházeli v okolí Kadaně a Žatce v blízkosti komunikace spojující Sasko s Čechami. Klášter zaniká ve 30. letech 16. století (Charvátová, 2009, 205 – 220).

4.4. Premonstrátský klášter v Teplé

Založení premonstrátského kláštera v Teplé je spojeno se šlechticem Hroznatou. Klášter byl založen mezi léty 1193 – 1197. Hroznata byl správcem rozsáhlého pohraničního území v západních Čechách a také členem družiny pražského knížete. Klášter zřejmě založil po pro něj nezdařené křížácké výpravě do Svaté země (r. 1191), kdy se podle legendy zalekl moře a u papeže Celestina III. si vyprosil odpuštění slibu účasti výměnou za založení kláštera v Čechách. Tak se také stalo a do svého nově založeného kláštera povolal řeholníky ze Strahova (Adamaitis, 2009, 33).

Roku 1193 před odjezdem na další křížovou výpravu sepsal závět', která je považována za zakládací listinu kláštera. Tepelského opata Jana pověřil správou veškerého svého majetku a zároveň klášteru daroval Teplou a k ní patřící okolní vesnice. Stejněho roku vymohl pro klášter v Římě veškerá privilegia. Tato křížová výprava skončila roku 1197, kdy Hroznata slíbil založit další klášter na svém území. Dalším založeným klášterem se stal ženský premonstrátský klášter v Chotěšově kolem roku 1200 (Adamaitis, 2009, 35).

Sám Hroznata vstoupil do kláštera a zaujal funkci správce majetku. Roku 1217 se vydal na inspekční cestu po majetcích kláštera. Při své cestě byl zajat a stejného roku zemřel. Po smrti zakladatele se dle jeho závěti klášter stal právoplatným dědicem jeho statků a začal se samostatně hospodářsky rozvíjet. Po 800 let byl klášter Teplá centrem duchovního, kulturního a hospodářského rozvoje kraje (Adamaitis, 2009, 35-36).

5. Komunikace Praha-Erfurt

Udržování cest nebylo levnou záležitostí. Úprava silnic se prováděla díky zisku z výběru cla, mýta či jiných poplatků a upravovaly se pouze na nejproblematictějších úsecích. Cesty propojovaly významná místa ať již v Čechách či za hranicemi našeho území. Nejstarší cesty rozpoznáváme díky udusání, vyježděným pruhům kol, vymýceným průsmykům či pomocí položených hatí na podmáčených úsecích. Kolem cest lze později nalézt kříže, boží muka, milníky apod. (Meinl, 2017, 16 – 18; Květ, 2002, 5).

Předpokládá se vazba hradů na dálkové komunikace či významné vodní cesty (např. Labe či Vltava; Durdík, 1998b). Kolem pozemních cest se mohly soustředit služby pro cestující (hospody, kovárny), místa provozování obchodu (tržiště, celnice, mýtnice) a mohou být chráněny prostřednictvím hradišť, hradů či tvrzí (Květ, 2002, 4 – 5). Kontakt strážního místa s komunikací nemusel být bezprostřední. Mohou se nacházet na vrcholu nad cestou či směrem k nim mohla stoupat odbočka z dané cesty (Durdík, 1998b).

O Erfurtskou či Sedleckou stezku se bádání příliš nezajímá. Stezka vedla zřejmě od Prahy do Žatce, poté podél řeky Ohře do dnešního Sokolova odkud se dále řídila podél řeky Svatavy do Kraslic (obr. 35). V Kraslicích pravděpodobně probíhala přes město směrem do dnešního Klingenthalu, Plavna až do Erfurtu. Název stezky vznikl pravděpodobně již ve středověku (Květ, 2002, 15; Květ, 2017).

6. Hrad v Kraslicích

6.1. Historie hradu

Kamennému hradu v Kraslicích mohla předcházet jeho mladší dřevěná stavba patřící pravděpodobně ke skupině pohraničních strážných. Hlavním smyslem výstavby bylo patrně hlídání obchodní stezky vedoucí z Prahy do Erfurtu (Kotěšovec, 2011, 9). Zpočátku se pravděpodobně jednalo o tvrz či královskou celnici, která neměla obytnou funkci. Mohlo se dále jednat o královský strážní či kontrolní bod v krajině. Půdorys neumožnil rozsáhlejší zástavbu na vrcholu Zámeckého vrchu. Uvažuje se také, že objekt byl postaven v podobě tzv. horského hrádku (Meinl, 2017, 35).

Tzv. Horské hrádky byly vystavěny v extrémních polohách (zalesnění, neosídlená či málo osídlená krajina). Jednalo se o lehce opevněné objekty méně náročné konstrukce, které mohly být tvořeny pouze jednou obytnou věží. Hrádky mohly sloužit jako opěrný či strážní bod v krajině či jako ukázka síly královské moci. Jejich výstavba nebyla příliš kvalitní a následoval i jejich rychlý zánik (Durdík, 2004c; Durdík, 1998b).

Své kamenné přestavby se hrad dočkal pravděpodobně ve 2. polovině 13. století, kdy je zmiňován v nejstarších dochovaných falsech pod názvem Neue Haus. S výstavbou zřejmě započali tehdejší majitelé panství Páni z Plavna. Po smrti Jindřicha staršího z Plavna získal hrad nové opevnění v podobě silné zdi (asi v roce 1303). Dále zde bylo vybudováno několik vodních nádrží později nazývaných “sedm studní“. Páni z Plavna pověřovali správou hradu a blízkého okolí své úředníky – kastelány či hejtmany (Kotěšovec, 2006, 21 – 22; Meinl, 2017, 35).

Hrad se historicky objevuje v dějinách ve čtyřech fázích. Poprvé je zmíněn roku 1412 v souvislosti se sídlem loupeživých rytířů. V tomto roce je dobyt spojenými královskými vojsky z Lokte a vojskem chebských ministeriálů. Následně je hrad znovu vypálen samotným majitelem Jindřichem II. z Plavna kvůli neudržitelnosti objektu v boji proti Jiřímu z Poděbrad. Roku 1575 je hrad veden již jako pustý a v roce 1787 je rozebrán pro stavbu domů v Kraslicích (Kotěšovec, 2011, 12). Kamenný hrad tedy zřejmě fungoval v rozmezí od konce 13. století do roku 1575.

6.2. Popis terénní situace

Jako hradní staveniště byl zvolen dominantní protáhlý hřeben Hradiště (Hausberk) orientovaný ve směru S-J s nadmořskou výškou 715 m n. m. Úzké vrcholové partie hřebenu jsou na několika místech členěny izolovanými skalními bloky. Hrad Hausberk byl založen v jižní části skalního hřebenu zakončeného členitou, v zásadě však prakticky kolmou skalní stěnou dosahující výšky 10 - 15 m nad jižním a jihovýchodním svahem. Skalnatý hřeben s hradem od sebe oddělují dvě údolí. V údolí pod západním svahem hřebenu vzniklo podél řeky Svatavy město Kraslice. Toto údolí můžeme považovat za přirozenou komunikaci do Saska vedoucí ze severozápadních oblastí Podkrušnohoří, resp. Sokolovské pánve. Na opačné straně současné hranice se Saskem údolí uzavírá dnešní město Klingenthal, jehož počátky souvisí s exploatací dostupných železných rud a rozvojem dalších řemesel, které souviseli s těžebními aktivitami na konci 16. století. V údolí pod východním svahem hřebenu s hradem podél toku Stříbrného potoka vznikla patrně v průběhu 16. století hornická aglomerace zaměřená na rýžování cínovce a v neposlední řadě také na těžbu dalších kovů, včetně menšího množství stříbra. Hradní staveniště tak umožňovalo velmi dobrou vizuální kontrolu nejen obou údolí, ale také komunikační trasy směrem k Poohří. Ve prospěch využití této údolím vedoucí komunikace již v pravěku hovoří také prozatím nečetné archeologické nálezy (viz kapitola 3.1. a 8).

Hradní staveniště bylo přístupné od jihu po úzkém, izolovanými skalními bloky členěném, hřebenu. Z hlediska obrany byla tato přirozená komunikace, vedoucí ze sedla pod vrchem Tisovec či z údolí Stříbrného potoka, poměrně výhodná. Šířka hřebenu s prudkými svahy na několika místech kolísá jen v rozmezí 5-10 m. Hřeben přechází na východní, jižní a severozápadní straně v prudké svahy, členěné na několika místech skalními bloky. Výrazně méně strmý je svah na jihozápadní straně hřebenu, který zde má charakter o něco pozvolnějšího opyše.

Samotný hrad byl vybudován v jižní, skalními bloky členěné části hřebenu. Úzká přístupová komunikace vedla přichozího ke skalnímu bloku o ploše 6 x 8,5m v čele hradu, který převyšuje okolní terén a zejména úroveň přístupové komunikace o 1,6 – 4 m (obr. 5). Tento skalní blok pokračuje západním směrem v podobě klesajícího skalního žebra, které se ve vzdálenosti 20-30 m vyklíňuje v západním svahu. Skalní útvar zde vytváří

přírozenou bariéru vymezující severní okraj hradního areálu. Přístupová komunikace míjí tento skalní blok při východní hraně hradního staveniště, které je po celé východní straně vymezeno mohutným skalním žebrem. Tento protáhlý skalní útvar převyšuje východní svah o 2-5 m. Prostor mezi skalním blokem v čele hradu a ostrou východní hranou hradního staveniště dosahuje šířky pouze 3-4 m (obr. 6). Z hlediska obecných nároků na komunikační schéma takto exponovaných hradních lokalit se však jednalo o prostor více než dostatečný pro vedení přístupové cesty k hradní bráně.

Za skalním blokem v čele hradu se nachází poměrně úzký šíjový příkop, jehož šířka dosahuje 3,5 – 4 m. Východní část příkopu je poměrně mělká, v současné době dosahuje hloubky 35 - 60 cm od jeho eskarповé hrany, která je zde velmi ostrá. Při východním okraji příkopu se pak tato hrana stáčí mírně k jihovýchodu a vytváří pod skalním žebrem, vymezujícím východní okraj hradního staveniště, poměrně plochý stupeň o šířce 2 – 4 m, který částečně vstupuje do prostoru příkopu (obr. 7). Jeho výška kolísá v rozmezí 20 – 60 cm. S ohledem na jeho prostorovou návaznost na přístupovou komunikaci při patě skály v čele hradu, lze uvažovat o funkci tohoto bloku coby vnitřní opěry mostu přes příkop. Dno příkopu v horní, tedy východní části (přibližně do jedné třetiny jeho délky), je relativně rovné až mírně konkávní. Jeho západní, mírně se zužující část, byla vylámana stupňovitě. Výškové rozdíly mezi jednotlivými stupni dosahují přibližně 2 m. V tomto prostoru vystupuje z eskarповé strany do příkopu několik skalních bloků, které nebyly zcela odlámany. Z hlediska úpravy tak byla věnována pozornost zejména východní části příkopu, kde se původně nacházel vstup na most přes příkop.

Kontraeskarpa příkopu je v jeho horní části pouze hrubě olámaná a je tak výrazně členitější. Dolní část eskarpy nelze, vzhledem k jeho výplni tvořené na povrchu lesní hrabankou, hodnotit. S ohledem na místy vystupující průběh skalního podkladu však byla i přes určité nepravidelnosti v zásadě šikmá (obr. 7).

V nejnižším místě příkopu je dochována do skály vylámaná cisterna nepravidelného okrouhlého půdorysu o rozměrech 170 x 200 cm. Cisterna je vyplněna lesní hrabankou. Její současná hloubka dosahuje 100 - 120 cm. Její skutečná hloubka však může být více než dvojnásobná (obr. 8, 19).

V dolní části je příkop uzavřen obloukovitě vedenou uzavírací zdí, přiloženou k částečně dochované okrouhlé, patrně věžovité stavbě v severozápadním nároží vnitřního hradu. Její vnitřní líc vystupuje nad úroveň současného terénu o 30 - 40 cm. S ohledem na poškození části líce okrouhlé věžovité stavby v místě styku s uzavírací zdí příkopu nelze rozhodnout, zda byly obě konstrukce provázány, nebo zda byly přiloženy na spáru. Šířku uzavírací zdi nelze bez archeologického odkryvu hodnotit. Valovitý relikt kopírující průběh jejího vnitřního líce dosahuje šířky cca 160 cm a přechází v poměrně prudký severozápadní svah. Zeď tak mohla dosahovat šířky cca 80 - 140 cm. Na severní straně se valovitý relikt, obsahující uzavírací zeď příkopu, příkládá k jeho kontraeskarpě tvořené vystupujícím skalním podkladem (obr. 9).

V severozápadní části svahu pod hradem, pod zaniklou okrouhlou stavbou a pod uzavírací zdí příkopu, se nachází v lesní hrabance větší množství lomového kamene o velikosti 20-30 cm. Tuto kumulaci kamene můžeme považovat za rozvolněnou zahliněnou destrukci. Severovýchodní svah pod hradem, za skalním žebrem naopak lomový kámen prakticky neobsahuje.

Nejlépe dochovaným fragmentem hradní zástavby je okrouhlý objekt nejspíše původně věžovitého charakteru s vnitřním průměrem 210 cm (obr. 9, 10, 11, 20). Šířka obvodového zdiva kolísá v rozmezí 140 - 150 cm. Vnější líc vystupuje 60 - 80 cm nad současný povrch terénu. Výška vnitřního líce pak dosahuje cca 70 cm (obr. 20). Oba líce jsou vyskládány z plochých lomových kamenů o velikosti 20 - 50 cm. Jejich výška dosahuje 5 - 15 cm. V lépe dochovaných partiích zdiva je patrné pravidelné řádkování (obr. 10). Kameny jsou spojeny světle šedou vápennou maltou. Jako plnivo byl použit jemný písek a patrně také zvětralina. Na severní straně vystupuje tato stavba o cca 60 - 70 cm před eskarповou hranou příkopu. S touto konstrukcí je provázán úsek zdi vedoucí severozápadním směrem o délce 4 m zakončený ostrým nárožím. Zeď je víceméně rovnoběžná se západní hranou hradního staveniště. Od vnějšího líce této stavby však zbývá k samotné terénní hraně cca 5 m. Od pravoúhlého nároží pokračuje zeď východním směrem, kde se po 3 m příkládá k ostré hraně skalního podloží vystupující nad okolní terén o 20 - 40 cm. V tomto úseku má zeď charakter pravidelného nízkého valovitého reliktu s poměrně ostrými hranami. Je možné předpokládat, že pod lesní hrabankou je zeď dochována minimálně v rozsahu několika řádků lomového zdiva. Její sílu je možné

odhadnout na cca 100 - 120 cm. Pokud bychom připustili, že prostor mezi oběma konstrukcemi je pozůstatkem zděného objektu, jeho vnitřní rozměry by dosahovaly cca 3,5 x 3,5 m.

Na západní straně okrouhlé zděné stavby, při eskarповé hraně příkopu, můžeme, na základě několika kamenů vystupujících z lesní hrabanky, předpokládat průběh čelní hradby. Situace v severozápadní části okrouhlého objektu není zcela jasná. Bez případného odkryvu či minimálně začištění situace není možné rozhodnout, zda byla tato stavba přiložena ke staršímu, snad poškozenému zdivu severozápadního nároží hradu, nebo zda je toto nároží výsledkem jedné stavební fáze.

Za čelní fortifikací se nachází vnitřní plocha hradu o půdorysu nepravidelného lichoběžníku o délce 25 m a šířce 10 - 15 m. Vnitřní prostor hradu se poměrně prudce svažuje, od hrany skalního žebra vymezující hradní staveniště na východní straně, směrem k západu. S ohledem na sklon strany skalního žebra je možné předpokládat, že minimálně východní čtvrtina šířky hradního staveniště nebyla příliš vhodná k založení zděné zástavby. V případě založení zejména kamenného objektu by zde byla nutná rozsáhlejší úprava skalního podkladu. Jeho současný povrch je poměrně hladký a působí spíše dojmem ohlazení v důsledku běžného provozu v prostoru hradu. Obdobně pravidelný povrch skály pak nacházíme také ve východní části příkopu, který poměrně kontrastuje s členitým povrchem ostatních skalních bloků v podobě poměrně ostrohranných lazů. Ani při východní skalnaté hraně staveniště hradu však nemůžeme vyloučit např. nějakou lehčí formu ohrazení (obr. 12, 13). Na vnější straně převyšuje tato skála prudký východní svah o 2 – 5 m.

Do zadní části hradu vede komunikační koridor podél jižní části východního skalního hřebene o šířce 3 - 3,5 m (obr. 15). Jižní část hradu je tvořena dvěma skalními stupni. Vyšší z obou stupňů vymezuje níže položenou plošinu při jižním okraji hradního staveniště, která přechází v prakticky kolmou skalní stěnu. Tato plošina poskytuje prostor o rozměrech 6 x 7,5 m. Ve výše položeném stupni jsou dochovány dvě šikmo nad sebou vylámané pravidelné trámové kapsy (obr. 17, 18). Menší z obou kapes má rozměry 15 x 12 cm. Větší kapsa v podobě zalomeného pravoúhlého odskoku by mohla sloužit k ukotvení trámu až o rozměrech 35 x 28 cm. S ohledem na novověké romantické úpravy

zadního skalního bloku v podobě dvou slujích a na motiv dvou překřížených hornických kladívek ve vyšším z obou skalních stupňů nelze vyloučit novověkou úpravu tohoto prostoru např. za účelem vybudování vyhlídky. S ohledem na drobné úlomky keramiky a mazanice ve skalních spárách a níže položených skalních stupních však můžeme předpokládat, že i tento prostor byl ve středověku využíván.

Jihozápadní část dispozice hradu, která je přístupná po svahu od Kraslic, má poněkud odlišný charakter. Terén má v těchto místech výrazně stupňovitý charakter, přičemž výška stupňů je 2 – 4 m, šířka pak 3 – 4 m. V těchto partiích je pod lesní hrabankou patrná rozvolněná drobná kamenná destrukce. Větší lomový kámen zde však chybí. Jeho výskyt byl zaznamenán pouze v relativně nejhůře dostupné severozápadní části svahu pod hradem. Naopak přístupné partie hradních svahů vykazující rozsáhlé historické parkové úpravy jsou větších použitelných kamenů prakticky zbaveny.

Součástí dochovaných historických parkových úprav z 19. a počátku 20. století jsou dvě mělké umělé sluje vylámané do jižní a východní strany hradní skály. Vstup do sluje na jižní straně hradní skály je opatřen tesaným žulovým portálem.

Na základě výsledků povrchového průzkumu můžeme dispozici hradu hodnotit jako jednoduchou. V prostoru předpolí nebyly zjištěny žádné dochované terénní relikty, které by hovořily ve prospěch existence předhradí v trase přístupové komunikace. V tomto prostoru se nenachází žádná šijová fortifikace v podobě příkopu či valu. Tento prostor je členěn pouze několika skalními výchozy, které však postrádají stopy úprav. Vyloučit pak nelze ani možnou existenci lehčích hospodářských staveb v prostoru jižního a západního svahu pod hradem. Tento prostor byl v relativně nedávné minulosti výrazně upravován. Existence hospodářské zástavby v tomto prostoru tak zůstává zcela hypotetickou. V okolí hradu pak nebyly zjištěny ani situace, které by bylo možné spojovat s vojenskými akcemi vztahujícími se k tomuto objektu. S ohledem na konfiguraci terénu nemuselo k jejich vzniku vůbec dojít, a to zvláště v případě rychlého dobytí. V případě déle trvajícího obležení by pak bylo možné předpokládat existenci vojenského ležení spíše v sedle mezi vrchem Hradiště s hradem a vrchem Tisovec, kudy procházela přístupová komunikace. V tomto prostoru však nebyly žádné pozůstatky zemních prací zjištěny. Žádné pozůstatky zemních, s obleháním hradu souvisejících, prací pak nebyly zjištěny ani v jihozápadních

partiích hradního hřebenu, kde je svah relativně nejmírnější a kde předpokládáme existenci parkánu. Tento prostor byl však nejvíce postižen novověkými parkovými úpravami a reliéf terénu zde doznal velmi zásadních změn.

6.3. Stavební podoba hradu a její rekonstrukce

Nejstarší stavební etapa hradu je kladena T. Durdíkem do kontextu tzv. Horských hrádků, jejichž počátky můžeme datovat do konce 13. a průběhu 1. poloviny 14. století (k této problematice Durdík, 2004c). Vodítkem k této interpretaci nejstarší stavební fáze hradu byla nejen exponovaná a z hlediska hospodářského provozu nepřilíš výhodná poloha nad jednou z komunikací do Saska, ale také nevelká rozloha hradního staveniště, které se přikládalo k mohutnému skalnímu žebro. S takto zvoleným staveništem se setkáváme především u linie mocenských opěrných bodů na vrcholcích Šumavy.

Prakticky stejná poloha byla zvolena při budování hradu Hausberk v nadmořské výšce 940 m n. m. mezi Pernekem a Želnavou. Hradní staveniště se rozkládá na dvojici terasovitých skalních stupňů o rozměrech 30 x 10 a 10 x 15 m přiléhajících k jižní hraně skalního žebra. Severní, východní a západní strana hradního areálu byla chráněna skalními útvary tvořícími skalní žebro, které místy přecházelo v prudké svahy. Pouze jižní, stupňovité partie hradního areálu byly chráněny parkánem. Na severovýchodní a jihozápadní straně bylo skalní žebro přepaženo dvěma příkopy. Přístupová komunikace byla i zde vedena po koruně klesajícího skalního žebra. Hlavní obytnou stavbou zde byla mohutná, minimálně zčásti kamenná stavba, jejíž destrukce tvoří značnou část povrchu východního svahu pod hradem. S ohledem na další kumulace kamene v západním svahu je možné předpokládat, že minimálně na přístupové straně byl hrad zajištěn kamenným opevněním (Pojarová, 2016, 35 - 40).

Prakticky stejnou podobu mělo staveniště hradu na Velkém Ostrém (Fröhlich, 1996) v nadmořské výšce i 1293 m n. m., jehož areálem dnes přímo prochází státní hranice. Zde se za mohutným skalním blokem, přecházejícím ve skalní žebro přerušené úzkým příkopem o šířce 1,6 – 2 m, po němž byla vedena přístupová komunikace, nacházela plošina o rozměrech cca 30 x 30 m, umožňující vybudování obytné stavby mající nejspíše podobu obytné věže. S ohledem na strmé svahy hradního staveniště mělo jeho vymezení spíše lehčí formu. Mohutná skála v čele hradního areálu zde plnila také formu

přirozeného větrolamu. Obytná věž tak stála i přes exponované staveniště v relativním závětří.

V mnoha ohledech obdobné staveniště bylo zvoleno při výstavbě hradu Kunžvart v nadmořské výšce 1032 m n. m. v nejvyšším výběžku šumavské hory Strážný (Durdík – Sušický, 2002, 57). Hrad byl vystavěn na výrazném nepravidelně čtverhranném skalním bloku se strmými až svislými stěnami, lokálně přerušovanými rozsedlinami (Durdík – Kubů – Zavřel, 2002, 161 – 162; obr. 12). Na nejsnáze přístupné západní straně byl hradní areál zajištěn příkopem vzniklým úpravou jedné ze skalních rozsedlin (Durdík – Sušický, 2002, 58). S ohledem na charakter zvoleného staveniště měla obvodová fortifikace nejspíše jen lehkou formu, tedy pokud zde v plném rozsahu vznikla.

Ve vazbě na dálkové komunikace či měnící se majetkoprávní hranice vznikla ve sledovaném období řada dalších menších objektů. V této souvislosti je možné zmínit např. hrad na Stožecké skále (Fröhlich, 1987; Durdík-Kubů-Zavřel, 1998), ležící na strmém skalním žeburu nedaleko stejnojmenné obce ve výšce 973 m. n. m., hrad Hengst (Nováček, 1991), ve výšce 757 m n. m. na hřebeni Brd nedaleko hradu Třemšín, hrad Vimperk na Strašicku (k lokalitám v tomto regionu Anderle-Svábek, 1989; 1997; Rožmberský-Novobilský-Mikota, 1999) či hrad Kynžvart (Durdík, 2000, 315).

Ve vazbě na Krušnohoří můžeme zmínit původně nejspíše královský hrad v Nejdku založený na protáhlém skalnatém ostrohu ve stejnojmenném městě (Durdík, 2000, 375) a především pak hrad neznámého jména u Brandova (Anderle-Čemá-Kirsche, 1993). Staveništěm hradu, jehož počátky dovolují archeologické nálezy datovat do druhé poloviny 13. století, se stal úzký skalnatý ostroh. Čelní stranu hradu opevňoval do skály vylámaný příkop. Na jeho kontraeskarpu východním směrem navazuje vnější val, který přechází v hranu terénního stupně, která obíhá celý hrad. V prostoru této hrany či těsně za ní můžeme předpokládat nějakou formu snad lehčího ohrazení. V rámci 14 m dlouhé a poměrně úzké vnitřní plochy zůstal dochován v čele hradu, kromě nevýrazných reliktních zástavby v jižní části lokality, nevelký, do skály vylámaný objekt čtverhranného půdorysu o rozměrech 1,2 x 0,8 m. Vznik tohoto hradu můžeme dávat do souvislosti s nutností zahuštění a kontroly komunikací spojujících české vnitrozemí se saskou stranou krušných hor (srov. Anderle-Černá-Kirsche, 1993, 130; Meinl, 2017, 17; Obr. 35)

v souvislosti s pokračujícími kolonizačními aktivitami spojenými v krušnohorských oblastech také s prospekci a těžbou rud. Po této stránce vykazuje hrad Hausberk nad Kraslicemi s hradem u Brandova značnou podobnost.

Archeologický materiál doposud získaný povrchovými sběry ve svazích hradního návrší dovolují klást dobu života hradu od 14. - počátku 16. století (např. Hereit, 1992, 6). Nejstarší keramika nalezená při východním úpatí hradního areálu však dovoluje klást počátky hradu již do doby okolo přelomu 13. a 14. století (viz dále), což není v rozporu s později publikovanými názory na dobu vzniku hradu (Durdík, 2000, 293; Knoll - Krčmář, 2009, 95; Karel – Kratochvílová /eds./, 2013, 13). Nelze však vyloučit, že datace lokality je svázána spíše s možnými historickými souvislostmi než s keramickými nálezy. Dalšího využití se plocha hradního areálu dočkala zejména v průběhu 19 a 20. století. S ohledem na absenci stratifikovaných archeologických nálezů a možnou redukci archeologického materiálu ve svazích pod hradem v důsledku eroze a parkových úprav však nelze vyloučit ani dřívější dobu jeho vzniku. Ve prospěch tohoto předpokladu hovoří nejen zvolené staveniště zapadající do kontextu tzv. horských hrádků a velmi úsporná podoba čelní šíjové fortifikace. I v případě hradu Hausberk mohlo skalní žebro v jižní části hradního staveniště, podobně jako v případě hradu na Velkém Ostrém, alespoň částečně chránit hradní zástavbu před až extrémními povětrnostními podmínkami, kterým byl vystaven krušnohorský hřeben nad dvěma horskými údolími. Stavební podobu této nejstarší hypotetické stavební fáze hradu však neznáme. S ohledem na dochované pozůstatky zástavby mladší fáze hradu (nejspíše z doby okolo poloviny 15. století) však můžeme předpokládat existenci obytné stavby mající podobu obytné věže či věžovitého paláce v západní části hradního staveniště. Již v tomto období pak mohla být využita také plošina v nejnižnější skalnaté části opevněné plochy o rozměrech 6 x 7,5m. V těchto místech by pak bylo možné předpokládat existenci věžovité, s ohledem na terénní situaci nevysoké věžovité stavby, která by umožňovala nejen rozhled do obou údolí, ale také by byla ze všech klíčových směrů viditelná.

Přestože není současný stav zaniklého hradu Hausberk ideální, můžeme se alespoň v hrubých rysech pokusit o rekonstrukci jeho stavební podoby v době okolo poloviny 15. století (obr. 22). Z hlediska koncepce obrany hradu a tedy i jeho zástavby byla klíčová volba hradního staveniště na úzkém hřebenu přístupnému od severu. Přístupová

komunikace tak vedla příchozího před čelo hradu tvořené mohutným skalním blokem, při jehož patě na východní straně můžeme předpokládat bránu. Vrcholek tohoto skalního bloku se nachází výrazně výš než většina plochy hradu a přibližně ve stejné výšce jako dvojice skalních bloků v jeho zadní (jižní části). Za tímto masivním skalním blokem byl stupňovitě vyláman úzký a ve východní části nepříliš hluboký příkop. Západní část skály v čele hradu mající podobu skalního žebra i skála samotná tak suplovaly funkci mohutného valového tělesa. Skalní blok vedle vstupu do hradu s poměrně rovným povrchem poskytuje využitelnou plochu o rozměrech 6 x 8,5 m, což je přibližně stejná plocha, kterou nabízí níže nižší skalní stupeň v zadní (jižní) části hradu. V případě hradů s věžemi či v rámci širšího kontextu hradů bergfritového typu (k této problematice Durdík, 2000, 56-58 s přehledem literatury) by bylo možné v tomto prostoru předpokládat útočištnou věž. V případě hmotové rekonstrukce hradu je zde předpokládána existence věže, v jejíž konstrukci se mohly ve větší míře uplatnit zejména dřevěné či smíšené konstrukce. Věž na tomto skalním bloku by byla z hlediska demonstrace přítomnosti (k této problematice Zeune 1994; 1996; Durdík 2004a; 2004b) nejen dobře viditelná, ale poskytovala by ochranu také přilehlému vstupu. S ohledem na existenci kamenné uzavírací zdi příkopu přiložené ke kontraeskarpě šíjového příkopu by se pak v mezích pravděpodobnosti jevila jako únosná také existence hradby na koruně skalního žebra v čele hradu. Hlavní hradba se však nacházela za vnitřní hranou úzkého šíjového příkopu. V nároží pak byla hradba nad cisternou vylámanou do dna příkopu zpevněna subtilní okrouhlou baštou částečně vystupující do příkopu a před líc západní obvodové hradby (srov. též Hereit, 1992, 6), která zajišťovala nejsnáze přístupnou západní stranu hradního staveniště. S ohledem na odstup hradby provázané na jižní straně s okrouhlou baštou od vlastní západní hrany hradního hřebenu je možné v těchto místech předpokládat existenci parkánu. Přestože bašta částečně vystupuje také do prostoru příkopu, nemůžeme předpokládat její podstatnější úlohu v obraně čela hradu a to zejména s ohledem na výšku skalního žebra v čele hradu. Ve prospěch tohoto předpokladu by hovořilo také stupňovité uspořádání jihozápadního svahu pod hradem, tedy pokud tato situace není výsledkem novověkého rabování stavebního kamene při budování novověkých parkových úprav ve svahu pod hradem. S ohledem na nálezy keramiky ve skalních rozsedlinách v jižní části hradu je pak předpokládána existence druhé věžovité stavby (tedy kromě okrouhlé bašty v severozápadním nároží vnitřního hradu). S ohledem na sklon a charakter skalního podkladu a míru dochování zděných konstrukcí podél

západního úseku obvodové hradby můžeme předpokládat existenci paláce a další zástavby zejména v tomto prostoru. Z hlediska obrany se sice nejednalo o nejpříhodnější část hradního staveniště, ale s ohledem na předpokládanou existenci parkánu v těchto místech a s ohledem na předpokládanou funkci východního skalního hřebene coby přirozeného větrolamu, se volba umístění paláce do těchto míst jeví jako poměrně pravděpodobná. Zajištění východní strany hradu s ohledem na mohutné skalní žebro nebylo prakticky nutné, tedy kromě krátkého úseku podél průchodu k plošině v zadní části hradního staveniště. Na největší množství otázek spojených s rekonstrukcí stavební podoby hradu narážíme při rekonstrukci brány. S ohledem na dimenze příkopu uzavřeného na západní straně zdí a existenci vodního zdroje v jeho nejnižším místě můžeme předpokládat existenci hradby po celém jeho obvodu, tedy i na koruně skalního žebra v čele hradu. Takto by se nejen zvýšil jeho obranný potenciál, neboť by se blížil svým charakterem poměrně úzkým obezděným příkopům, které známe např. z hradu Věžka (ke stavební podobě hradu naposledy Hložek – Menšík, 2014) či z Nového hradu u Kunratic (Hložek 2015a, 288). Branský koridor tak mohl být tvořen např. dvěma jednoduchými kulisovými branami oddělenými úzkým příkopem. S ohledem na stav dochování této situace se však při výstavbě brány mohl uplatnit bezpočet jiných řešení. Významná úloha skalního bloku v čele hradu či hradního jádra pak není nikterak neobvyklým jevem. S obdobným využitím skalních útvarů suplujících částečně také funkci bergfritu se setkáváme např. na Štědrém hrádku (Úlovec, 2000, 14, 16 – obr. 8) nebo na hradě Kalich (Hložek 2015b, 398; Sýkora, 2014, 20). S ohledem na míru novověkých úprav bezprostředního okolí hradu a minimálně také jeho jižní části nelze vyloučit možný odraz těchto úprav v hmotové rekonstrukci objektu. S ohledem na tyto skutečnosti a míru dochování hradní lokality je nutné chápat předloženou rekonstrukci hradu jako zcela hypotetickou, byť v ní byla uplatněna co nejlogičtější a nejjednodušší řešení známá z jiných soudobých opevněných lokalit.

6.4. Hrady v regionu vlastněné Pány z Plavna

Loket: V roce 1551 si Ferdinand I. vypůjčil od Jindřicha V. z Plavna, nejvyššího kancléře Království českého 24 tisíc tolarů. Jako zástava byly jmenovány Loket, Kynšperk, Šompach a Hartenberk na dobu 10 let. Po uplynutí této doby se od plavenských obec loketská vyplatila (Sedláček, 1905, 26-27).

Andělská Hora: Po roce 1467, kdy byla Andělská Hora v držení Jana ze Štampachu společně s dalšími majetky kláštera v Chotěšově vázanými zástavním právem. Po roce 1467 se hradu zmocnili Páni z Plavna, kteří byli v konfliktu se saským knížetem. Míšeňský purkrabí Jindřich II. z Plavna se přidal k Zelenohorské jednotě, za což byl od svých manů obžalován u Jiřího z Poděbrad. On sám i jeho syn Jindřich byli na základě rozsudku ze dne 2. ledna 1466 zbaveni majetků tak, že Plavno a české statky byly propůjčeny saským knížatům. V roce 1469 dobylo královské vojsko Andělskou horu a Hartenštejn. Jindřich II. z Plavna byl v roce 1473 vězněn 3 roky na hradě Šelmberk. K urovnání sporů, o které usiloval nejen Jindřich III. z Plavna ale také Vladislav Jagellonský, došlo až 2. května 1482 (Sedláček 1905, 147-150). Od Vladislava Jagellonského obdrželi Plavenští navíc hornofalcký Breitenstein, Andělskou Horu a Toužim. V tomto období vzniklo pod hradem Engelstadt městečko, které Jindřich III. z Plavna (zemřel 1519) vybavil řadou městských práv. Páni z Plavna v té době vlastnili v Čechách také další majetky. Před rokem 1519 odprodal v regionu Bečov a Horní Slavkov Hynčíkovi Pflugovi z Rabštejna. Jindřich IV. z Plavna rodové majetky výrazně rozšiřuje. V roce 1535 získává Žlutické panství a v roce 1551 Litomyšl. Za Jindřicha V. a Jindřicha VI. došlo k rozpadu rodových majetků. V roce 1568 odprodává Jindřich VI. jako poslední český majetek Žlutické panství a o čtyři roky později bez dědiců umírá (Sedláček, 1905, 34).

Bochov: Páni z Plavna získávají Bochov a Bečov v roce 1406. V roce 1469 byl hrad s podhradním městečkem vypálen. Jako náhrada zaniklého hradu vznikl na protějším návrší nový hrad **Hartenštejn** vybudovaný Jindřichem II. z Plavna. Do písemné evidence vstupuje hrad v roce 1473, kdy jej pánové z Plavna zastavili Bohuslavu ze Schwanebergu. V držení Jindřicha III. zůstal Hartenštejn i po odprodeji Bečova. Sám, sezením na Andělské Hoře, zastavil Hartenštejn Anně z Cedvic. Hrad však nedlouho před svou smrtí vyplatil. Hrad byl v držení Plevenských až do roku 1563, kdy se stává majetkem Jindřicha Mikuláše Hasištejnského z Lobkovic (Sedláček, 1905, 38).

Kynžvart: Falzum patrně z počátku 15. století vztahující se ke Kynžvartu potvrzuje právo výběru cla na komunikaci pod hradem a koupi hradu Boršengrýn. Páni z Plavna získávají Kynžvart ve skutečnosti až prostřednictvím zástavy krátce po roce 1400. Podle dohody s Vilémem, markrabím míšeňským, měly být oba hrady v blízkím se období

neklidu otevřeny míšenskému markraběti. Pokud by pak došlo k vyplacení obou hradů markrabím leuchtenberským, měl Jindřich z Plavna zakoupit hrad Urbach (dnešní Auerbach). K vyplacení obou hradů však nedošlo. Po smrti Václava IV. se Jindřich III. z Plavna po účelovém příslibu „*držeti se stranou podobojí*“, který mu umožnil opuštění vězení na Starém městě v Praze, přidává na stranu Zikmunda Lucemburského. Přívrženci kalicha nezůstali pánům z Plavna mnoho dlužni a v roce 1430 bylo dobyt Plavno. Před husitskými svazy plenící okolí Plavna a Chebsko našel Jindřich útočiště na Kynžvartu. V roce 1425 získal Jindřich od Zikmunda Lucemburského úřad říšského hofmistra a v roce 1426 mu byl udělen v léno úřad purkrabího v Míšni. Tento úřad se stal základem letitých sporů mezi Saskem a rodem Plavenských. Jindřich IV. z Plavna v roce 1435 zastavil Kynžvart svému zeti Hynkovi Krušinovi ze Švamberka (Sedláček, 1905, 60-61).

Boršengrýn: Hrad byl získán pány z Plavna současně s Kynžvartem. Hrad ale pravděpodobně zastavují či jen na nějaký čas odprodávají. V roce 1452 je však Boršengrýn opět v majetku Jindřicha II. z Plavna. Na hradě usazuje Hanuše Edlmana s 16 pěšími. Ještě téhož roku hrad oblehla chebská hotovost vybavená 20 novými děly a několika staršími kusy včetně „velké pušky“. Posádka po několik dní vzdorovala. Reálné šance udržet hrad však neměla. Po dobytí hradu bylo jeho hospodářské příslušenství připojeno ke Kynžvartu. Dobytý hrad mělo 26 tesařů a zedníků bořit a co nebylo zbořeno, mělo být prachem roztrháno a zničeno (Sedláček, 1905, 64-65).

Kraslice: Majetkoprávní poměry na Kraslicku na konci 13. století nejsou zcela jasné. Můžeme předpokládat, že kraslice jsou v tomto období královským majetkem. V tomto období můžeme předpokládat existenci nejstarší stavební fáze kraslického hradu. Určitou oporou tohoto předpokladu je existence mladšího falza datovaného k 13. červenci 1272, podle kterého Přemysl Otakar II daruje, resp. uděluje v léno hrad s městečkem Jindřichovi staršímu z Plavna (Sedláček, 1905, 179, pozn. 1). V majetku pánů z Plavna jsou Kraslice ještě v roce 1370. Před rokem 1401 jsou však opět královským majetkem (Karel-Knoll-Krčmář, 2009, 95). V roce 1401 se hrad dostává do zástavy Jindřichovi a Kunrátovi z Reitenbachu. O tři roky později hrad vlastnil již jen Kunrát, který míšeňskému markraběti nabízí své služby (Sedláček, 1905, 178). Pro páchání četných škod ze strany Viléma, bratra Jindřicha a Kunráta z Reitenbachu a Kunráta mladšího byl hrad v roce 1412 obležen chebským ladfrýtem. Kraslického zboží se poté nakrátko ujal

loketský purkrabí Janek Maleřík. Nelze vyloučit, že kraslické zboží bylo navráceno Reintenbachům. V roce 1448 byly Kraslice odprodány Neithartovi Tostovi. Po něm získávají Kraslice s hradem Jindřich II. z Plavna, který se dostává do sporu se Sasy. S ohledem na poměrně velkou vzdálenost od dalších majetků neměl nejspíše mnoho šancí hrad proti saským udržet. Hrad proto nejspíše opouští a nechává jej vypálit či pobořit. Jiří z Poděbrad Jindřichovi Kraslice odňal a v roce 1466 je jako manství dostává saský šlechtic Kunrát Metch, hejtman na Fojtsperku (Fojtsperce) a jeho bratři Hanuš a Pecold. V držení saské šlechty zůstává hrad až do roku 1487, kdy Kraslice Jindřich III. z Plavna opět získává. Hrad, který se v tomto období měl stát opěrným bodem proti Šlikům, byl záhy dobyt. Jindřich III z Plavna opět hrad získává v roce 1506, se zástavním držitelem nebo purkrabím stává Václav Elpognár ze Šenfeldu. Hrad držel ještě v roce 1522. V roce 1523 je pak uváděn jeho bratr Hanuš, kterého obeslala ke komornímu soudu Barbora, princezna von Anhalt-Zerbst, vdova po Jindřichu III z Plavna, která jej vinila z toho, že „*se uvázal na zámek Graslez, práva k tomu nemaje*“. Následně se Kraslice dostávají do majetku Hanuše Pluha z Rabštejna, který je prodává r. 1527 Jeronýmovi Šlikovi z Holiče. Nelze však vyloučit, že se tato majetková transakce neobešla bez komplikací. Jeroným držel Kraslice až do roku 1548. Okolo roku 1551 se Kraslice dostávají do majetku Jindřicha VI. z Plavna. Po jeho smrti přijali jeho synové od krále Ferdinanda své statky v dnešním Německu a Kraslice jako léno. Pro dluhy ale odprodávají Kraslice Jáchymu Šlikovi, od kterého je odkupují Šumburkové a následně je drží až do roku 1666.

Žlutice: V roce 1515 získává Žlutice Jan z Vřesovic, který je v roce 1537 prodává míšeňskému purkrabí Jindřichu V. z Plavna. Jindřich v roce 1540 potvrdil žlutickým výsady a v roce 1552 zastavil Žlutice Lorencovi Šlikovi z Holiče nejprve na dobu 5 let. Po této době získává Jindřich V. žlutické panství zpět. Při převodu majetku jsou zmiňovány zámky Nevděk, Mazanec a zámek ve městě, dvůr poplužní, město a vesnice. Po jeho smrti v roce 1554 se staly Žlutice vdovským sídlem Markéty ze Salmu. Jindřich VI. Z Plavna prodal v roce 1569 Žlutice (panství se zámekem ve městě, dvěma pustými zámky a příslušenstvím) Bohuslavu Felixovi Hasištejnskému z Lobkovic na Ličkově (Sedláček, 1905, 206-209).

Štědrá: V roce 1506 získal Štědrý hrádek s příslušenstvím míšeňský purkrabí Jindřich V. z Plavna (Sedláček, 1905, 211). Po odkoupení nedalekého Pohořského hrádku a přilehlých vesnic vytvořil v této oblasti další relativně ucelený majetek.

Toužim: Po roce 1490, kdy přišli Plavenští o své majetky v Sasku, získal Jindřich III. z Plavna od Vladislava Jagellonského do zástavy panství Toužim zahrnující městečko s hradem a šesti vesnicemi. Plavenští o Toužim poměrně dobře pečovali. Vymohli pro město nadání na druhý výroční trh, právo pečetit červeným voskem a clo ze zboží. Jindřich V. vymohl pro Toužim další výsady a následně jednal s klášteřem v Milevsku o prodeji Toužimi do dědičného vlastnictví. V roce 1538 získal od konventu Toužim zámek, dvůr poplužní s poplužím, město, městečko Útvinu a přilehlé vesnice za 5000 kop grošů. Toužim pak držel až do své smrti v roce 1554. Následně drželi Toužim s příslušenstvím Jindřich VI. a Jindřich VII. z Plavna. O české majetky a tedy i o Toužim Plavenští přichází v roce 1565 (Sedláček, 1905, 219-220).

7. Těžba

7.1. Geologie a nerostné bohatství

Geologický podklad Karlovarského kraje je tvořen převážně metamorfovanými horninami, které byly v průběhu času několikrát přeměněny. Geologická stavba kraje a Českého masivu je výsledkem posledních tří horotvorných procesů. První proces, nazývaný kadomský, probíhal na přelomu konce starohor a počátku prvohor (v kambiu) s vrcholem mezi 570 – 540 miliony let. Proces probíhal pomocí srážky litosférických desek a následného zvrásnění hornin společně s tepelnou přeměnou díky magmatu, které mělo žulové až dioritové složení. Následné a pro Karlovarský kraj nejdůležitější hercynské (též variské) vrásnění probíhalo v prvohorách (devon a karbon) v rozmezí 390 – 330 milionu let. V tomto geologickém období se srazila Gondwana s Laurusí (Euroamerikou) a vznikl tím kontinent Pangea. Vzniklé horniny byly během tohoto procesu znovu přeměněné, roztrhané do příkrovů a přetavené žulovými magmaty. Poslední horotvorný proces probíhal v posledních 65 milionech let ve třetihorách, díky rozpínání Atlantiku a jeho tlačení Afriky k naší Euroasijské litosférické desce. Díky poslednímu vrásnění v Čechách vznikly vyboulené elastické litosféry a rozpraskala zde zemská kůra. Ze zemské kůry se na povrch dostával plyn, teplo, minerální voda a čedičové magma (Rojík, 2016, 13,15).

Díky výše zmíněným horotvorným procesům se na území Karlovarského kraje vyskytly horké prameny, mofety, rudní žíly a sopky (Rojík, 2016, 15). Právě zásluhou procesů jsou Krušné hory od středověku klasickou rudní oblastí evropského i v určitých historických dobách světového významu. Hory jsou obohaceny ložisky uranu, cínu, wolframu, lithia, stříbra, kobaltu, niklu, vizmutu a železa (Bohdálek – Šrein – Buda – Pachocová, 2014, 45).

Oblast Kraslicka se nachází v pásnu durynsko-vogtlandské zóny, ve které je povrch tvořen převážně fylity, fylity s vložkami kvarcitů či křemitými fylity, obvykle řazených do fauenbašské a gräfenhalské skupiny. Oblast výskytu se rozprostírá v nesouvislém pruhu od Božího Daru přes Potůčky, Kraslice, Luby až po Aš. Pruh durynsko-vogtlandské zóny je narušen oblastí krušnohorského krystalinika v okolí Klínovce, Jáchymova, Oloví atd., tvořeného metamorfovanými horninami (biotitické granity, alkalické a muskovitické

granity, svory a ruly, granity bohaté stopovými prvky Li, F, Sn apod.; Rojík, 2016, 23 - 29).

Zdrojovými horninami fylitů byly jílovité břidlice proložené písčitými břidlicemi a pískovcem uložených v mocnosti 800 m na dně moře v době ordoviku. Přeměna uloženin probíhala za nízkých teplot a působením nízkého tlaku (0,2 GPa). Metamorfóza vyznívala v karbonu (330 milionu let). Během hercynského (variského) vrásnění probíhala také deformace křehkých kvarcitů a vznikaly přesunové plochy příkrovů v místě přeměněných čedičů (čediče se metamorfovaly na modré břidlice). Právě podmořský čedičový vulkanismus uvedl do pohybu hydrotermální výrony černých kuřáků, kteří chrlili sloučeniny síry, železa, barevných kovů a dali tak vzniknout hydrotermálním ložiskům Horní Luby, Tisová u Kraslic a Zlatá Hora. Společně s dalšími významnými ložisky v okolí: Oloví (olovo), Jáchymov (stříbro, kobalt, vizmut, nikl, arzen, uran atd.), Horní Blatná (železo, mangan, kobalt) a Horní Slavkov (stříbro, uran; Rojík, 2016, 27 - 29, 46).

7.2. Rudní bohatství

Hornictví města Kraslic bylo založeno zejména na dobývání měděné rudy. Ruda je uložena v zelenošedých hedvábně lesklých krystalických břidlicích – fylitech. Rudní polohy upadají pod úhlem 5 – 45° severojižním směrem a prostupují oblast dlouhou 2 – 4 km mezi Kraslicemi a Bublavou. Nejvýznamnější zrudnění je nalezeno v oblasti Tisové a na západním a jižním svahu Tisovce (Rojík, 2014).

Měď lze nalézt v podobě zrn, šňůrek, plátků, čoček, hnízd či závalků. Hlavní nalézaná ruda s obsahem mědi je chalkopyrit (CuFeS_2) následován pyrhotinem (FeS), žlutým pyritem (FeS_2) a šedým arzenopyritem (FeAsS). Další nerudné bohatství v zájmové oblasti představuje křemen (SiO_2), siderit (FeCO_3) a kalcit (CaCO_3 ; Rojík, 2014).

7.3. Historie těžby

Již několik let existuje debata o využívání ložisek krušnohorských rud již v době bronzové. Bohužel nikdo dodnes neobjevil jasný důkaz o jejich využívání. Jedná se zejména o rudy mědi a cínu, které mohli ovlivnit výrobu slitiny bronzu v Čechách. Například v Tisové u Kraslic se nachází ložisko mědi a v blízkosti bylo možné rýžováním

z řeky Rolavy mezi městy Rotava a Přebuz (vzdálenost 6,5 km) rýžovat cín (Karel - Kratochvílová /eds./, 2013, 15 – 19; obr. 36).

Těžba je spojována i s kolonizací ve 12. století, kdy byla oblast osídlována cisterckým klášterem ve Waldsassen. Klášter do neosídlených pomezních hvozdů přinesl znalost nových způsobů hospodaření, technické novinky, prvek pevného vlastnictví krajiny atd. Zároveň zde započal rozvoj zemědělské výroby, ale zřejmě s převahou těžby a zpracováním surovin (Karel-Kratochvílová /eds./, 2013, 25-27). Území od Lubů až k řece Svatavě (tzv. Lubský újezd) získal klášter od českého panovníka Vladislava II. právě ve 12. století (Kotěšovec, 2011, 8) a v roce 1230 získal také výsadu pro kutání či rýžování cínu. Je zde malá pravděpodobnost, že tímto způsobem mohli či chtěli zakrýt rýžování zlata ze zlatonosného potoka v Kostelní, která je nejstarší obcí založenou v okolí r. 1147 (Kotěšovec, 2006, 18).

Nejstarší písemné prameny ohledně existence dolů pocházejí z přelomu 14. a 15. století. Doly na Kraslicku zažily svůj největší rozkvět ve 200 let dlouhém intervalu od 30. let 15. století do 30. let 17. století. Středisko těžby mědi se nacházelo na svazích kopce Tisovec a Zelené Hory. Zlaté období těžby nastalo za vlastnictví oblasti rodem Šliků a později Schönburgů/ Šumberků (Rojík, 2014).

Prosperita města souvisela s těžbou rud. Těžila se zde zejména měď. Nejstarší měděné štolý se nacházejí na vrcholu kopce Tisovce a odtud těžba rudy postupně sestupuje přes západní svahy do údolí Bublavského potoka. První těžené rudy měly obsah mědi kolem 3%. Tyto rudy se ručně třídily vyklepáváním a přebíráním (Rojík, 2014). Dále zde byla v menší míře možnost těžby cínu, stříbra, olova a železa. Ložisko stříbra bylo v oblasti Vysokého kamene, na Bublavě a v okolí Smolné (zde se také nacházelo ložisko železa). Cín se nacházel ve Stříbrné a Olovo na vrcholu Hausbergu, na Dobytčím vrchu a Olověném vrchu (Bleiberg). Na kopci Tisovec bylo možné těžít dále železo, cín a síru (Kotěšovec, 2006, 34 – 36).

8. Nálezy na lokalitě

Lokalita samotná i její nejbližší okolí je bohužel pro archeologii dlouhá léta nekontrolovatelně pod útokem detektorářů a nálezy z této oblasti jsou zřejmě ztraceny v jejich soukromých sbírkách. Dle nálezových zpráv uložených na městském úřadě byla na lokalitě roku 1885 nalezena část bronzového náramku v hloubce 2 m při zakládání cesty městského parku. Dále byla ve svahu lokality nalezena špička bronzového kopí. Dnes jsou již tyto artefakty zřejmě ztracené.

Na lokalitě či v jejím okolí (nálezová okolnost není zřejmá) bylo nalezeno 8 kusů mincí, které jsou uloženy v Národním muzeu (Radoměský, 1956, 50). Nález mincí pochází z počátku 20. století a jednalo se zřejmě o chebské tzv. brakteátové feniky (Hásková, 1972, 28).

8.1. Keramika

Nálezový soubor můžeme považovat i přes absenci stratifikace za překvapivě homogenní. Okraje hrncovitých nádob, zastoupené devíti fragmenty, jsou tvořeny profilacemi v podobě vyšších i nižších prožlabených a neprožlabených pravých i nepravých okružích, jejichž výška kolísá v rozmezí od 1,3 do 2,3 cm. Tyto profilace okrajů jsou vázány na světlou, šedou až šedobílou, oxidačně pálenou hrččinu s makroskopickým slídnatým ostřivem. Pouze jeden z okrajů se vyskytuje na hrubším redukčně páleném zboží. Výdutě a podhrdlí jsou zastoupeny 24 zlomky. Zcela převažuje světlá šedobílá a světle hnědá až žlutošedá hrččina pálená v oxidačním prostředí se slídnatým ostřivem. Výzdoba se u této keramické skupiny vyskytuje v podobě jednoduchých rýh (2 exempláře) a vývalkové šroubovice (1 exemplář). V menší míře je zastoupena tvrdě pálená redukční hrččina s výraznějším ostřivem, místy až krupičkovým povrchem (8 velmi drobných zlomků o velikosti 1 - 5 cm). Poněkud archaičtěji pak působí tmavě hnědošedý zrnitý fragment výduti patrně hrncovité nádoby s hrubším slídnatým ostřivem zdobený tenkou vícenásobnou rýhou.

Dna jsou zastoupena třemi fragmenty světle šedé až žlutošedé oxidačně pálené hrččiny se stopami podsýpky. Pokličky, resp. zvonovité pokličky jsou v nálezovém souboru zastoupeny jedním fragmentem. Kachle jsou zastoupeny dvěma zlomky. Jeden drobný úlomek, na vnitřní straně očazený, pochází z komory kachle. Jeden zlomek pochází z

okraje čelní vyhřívací stěny. Jeden fragment okraje s plochým ouškem pak pochází patrně z menšího miskovitého kahanu.

Kamenina je zastoupena fragmentem těla poháru nebo štíhlého džbánu z hladkého matného, slinutého materiálu šedé až béžové barvy s ostrivem patrným na povrchu. Zlomek je zdoben vývalkovou šroubovicí. S ohledem na charakter nalezeného zlomku můžeme uvažovat o saské, resp. waldenburské provenienci (srov. např. Scheidemantel-Schifer 2005; Balášová 2009, 95). Dvěma zlomky hnědé polokameniny je pak zastoupen materiál 19. a počátku 20. století.

Při dataci keramiky z vrcholových partií Krušných hor narážíme na absenci obsáhlejších publikovaných souborů. Datace kolekce nalezené keramiky se tak opírá zejména o keramiku z hradu neznámého jména u Brandova (Anderle-Černá-Kirsche 1993, 125-127) a krušnohorské hornické aglomerace Kremsigerz (Derner a kol. 2018, 286). Nejrozšířenějším typem okraje, vázaným především na světlou oxidačně pálenou hrncinu počátku 14. století (Klápště 2002, 20), jsou různé varianty okruží. Výskyt vyšších forem okruží s výraznějším středovým žebrem pak můžeme předpokládat od první čtvrtiny 14. století. Naopak velmi drobné varianty tohoto typu okraje můžeme v této oblasti zařadit již do závěru 13. století (Derner a kol. 2018, 286), kdy se tyto profilace v keramických souborech vyskytují společně s různými druhy nahoru vytažených okrajů. Tyto profilace byly zaznamenány v prostoru zaniklého hradu u Brandova (Anderle-Černá-Kirsche 1993, 127 obr. 2) společně s nízkými variantami okruží. S ohledem na tyto skutečnosti můžeme nalezený soubor datovat do doby krátce před koncem 13. století a do průběhu první poloviny následujícího věku. V rámci souboru je naopak poměrně zarážející absence mladší keramiky (tedy krom patrně o něco mladší redukční hrnciny) s výjimkou jednoho zlomku kameniny, kterou můžeme datovat rámcově do 15. - 16. století (Balášová 2009, 95). Tuto skutečnost můžeme pravděpodobně spojovat s rozsáhlými terénními úpravami hradu, v jejichž důsledku došlo k remodelaci terénu a erozi v takové míře, že ve svazích pod hradem prakticky postrádáme horizont z doby zániku hradu.

8.2. Mazanice

Součástí nálezového souboru získaného povrchovým sběrem ve východním svahu pod hradem je devět fragmentů tvrdé přepálené mazanice hnědooranžové až hnědošedé barvy.

Pět fragmentů o rozměrech 2x2, 2x3, 2x4, 2x5 a 5x6 cm je možné hodnotit jako beztvaré (obr. 31). Dva fragmenty o rozměrech 3,5x4 cm a 5x6 cm vykazují úpravu jedné z ploch do podoby poměrně pravidelného líce (obr. 30). Jeden fragment o rozměrech 6x6x4 cm vykazují na jedné ploše silně erodovaný líc. Na protilehlé straně pak otisk poměrně jemně opracovaného dřevěného prvku, patrně trámu. Největší nalezený fragment o rozměrech 10x13x6 cm vykazují na jedné, erozí více poškozené ploše úpravu do podoby nepříliš pravidelného líce. Na protilehlé ploše je dobře patrný otisk tesaného dřevěného stavebního prvku, patrně trámu (obr. 30). Oba naposledy zmiňované úlomky pak mají shodnou tloušťku - 6 cm. Nalezené fragmenty mazanice poměrně dobře korespondují s nálezy pozůstatků omazaných dřevěných konstrukcí různého charakteru datovaných do období středověku až novověku (srov. např. Netolický 2010, 77 a 80). S ohledem na charakter nálezového souboru můžeme konstatovat, že v souladu s předchozími názory na stavební podobu hradu se v jeho konstrukcích uplatňovalo snad ve větší míře dřevo a to nejen např. v podobě lehčích fortifikací v nejlépe chráněných částech hradního staveniště, ale také např. v konstrukcích věžovitých staveb, jejichž existenci předpokládáme v čele hradu a v jeho zadní části (obr. 22). Hliněnými omazy však ve středověku nebyly pokryty jen věžovité stavby či jejich části (např. podsebití), ale také ochozy či další dřevěné stavby různého charakteru. Vzhledem k mladším úpravám terénu v okolí hradu však nelze rozhodnout, zda jsou nalezené fragmenty mazanice součástí zánikového horizontu hradu, nebo náleží některé z jeho mladších stavebních fází.

8.3. Kostí

Součástí povrchového souboru jsou také dva drobné zlomky kompakty zvířecích kostí. Oba zlomky světle šedé až žlutohnědé barvy mají poměrně ostré hrany, které obvykle vznikají při kuchyňské úpravě a konzumaci. Jeden ze zlomků vykazují velmi slabé opálení. S ohledem na charakter obou zlomků je možné pouze jejich zařazení do kategorie „velký savec“. Spíše hypoteticky by pak u obou zlomků bylo možné uvažovat o taxonech prase domácí (*Sus domesticus*) a ovce/koza (*Ovis/Capra*).

8.4. Kovové nálezy

V kolekci železných artefaktů z lokalit různého charakteru jsou nejvíce zastoupeny hřeby (k možnostem typologického třídění hřebů Krajíc 2003, 62-68), zejména pak na lokalitách s dochovanou, torzální či zaniklou architekturou. S hřeby různých forem se tak

ve velké míře setkáváme v prostoru městských aglomerací (Krajíc 2003, 69; Žákovský 499 obr. 5), vesnic (např. Dudková-Orna-Vařeka 2008, 86) i opevněných objektů (Hložek 2016, 306). S ohledem na charakter využití hřebů a s ní související tvarovou rozmanitostí není možné jednotlivé exempláře nalezené mimo uzavřené archeologické kontexty blíže časově zařadit. S ohledem na charakter nálezového souboru, získaného povrchovým sběrem pod východní hranou hradního areálu, je možné nalezené exempláře dotovat pouze velmi obecně do středověku až novověku. Do tohoto širokého časového období je možné zařadit částečně dochovaný šindelový hřeb o hmotnosti 2,15 g s odlomenou špičkou o délce 44 mm s tělem čtverhranného průřezu o rozměrech 4 x 3 mm a tělo obdobně subtilního, rovněž patrně šindelového hřebu bez hlavy o hmotnosti 2,11 g s tělem čtverhranného průřezu o rozměrech 4 x 3 mm s odlomenou špičkou (obr. 30). Kolekci středověkých až novověkých hřebů dále doplňuje větší hřeb s T hlavou o hmotnosti 11,39 g o délce 77 mm s tělem obdélného průřezu o rozměrech 3-5 x 2-3 mm s odlomenou špičkou a drobný hřeb o hmotnosti 2,43 g s plochou obdélnou hlavou o délce 22 mm s klínovitým tělem čtverhranného průřezu o rozměrech 2-3 x 3-5 mm s odlomenou špičkou. Na rozdíl od veskrze univerzálního využití hřebů s T hlavou, včetně použití malých exemplářů k uchycení podkov, je možné předpokládat uplatnění menšího hřebu s klínovitým tělem především coby podkováku (obr. 30). Nelze však vyloučit ani jiné možnosti jeho využití, zejména pak tam, kde bylo zapotřebí drobného hřebu s drobnou plochou hlavou. V obecné rovině je možné zmínit např. uchycení kování nábytku / truhlic po celý středověk a novověk (Hložek 2018, 90 obr. II. 3.16). S ohledem na nálezový kontext předmětu pak není možné vyloučit ani jeho mladší původ.

Mezi veskrze univerzální předměty (k třídění středověkých kovových artefaktů zejména Belcredi 1989; Krajíc 2004) patří železný kroužek kruhového průřezu silně postižený korozí o hmotnosti 18,92 g, vnějším průměru 37 mm, vnitřním průměru 25 mm a tloušťkou 7 mm (obr. 30). Tento kroužek není možné s ohledem na zcela minimální chronologickou citlivost časově zařadit. Vzhledem k rozměrům se spíše nejedná o součást udidla. Jako pravděpodobnější se jeví možnost příslušnosti tohoto kroužku ke koňskému řemení. V úvahu připadá také možná funkce kroužku coby zakončení prakticky jakéhokoliv subtilnějšího řetězu. S ohledem na nálezové okolnosti pak není možné vyloučit ani novověké / subrecentní stáří tohoto předmětu a to zejména s ohledem na skutečnost, že po zániku hradu bylo na jeho místě realizováno lesní hospodářství,

probíhaly zde rozsáhlé terénní a parkové úpravy a v neposlední řadě také těžba stavebního kamene. Spíše novověké / subrecentní stáří pak můžeme předpokládat u poloviny blíže neinterpretovatelné železné objímky o hmotnosti 5,96 g o délce 16 mm, tloušťce 2 mm s předpokládaným vnějším průměru cca 16 mm.

Patrně nejzajímavějším nalezeným železným artefaktem je odlomená masivní špic železného kopáče, hornického želízka či klínu čtverhranného průřezu o hmotnosti 55,73 g čtverhranného průřezu o rozměrech 14 x 16 mm (srov. Derner a kol., 2018, 290). S obdobnými předměty se setkáváme nejen v prostředí hornických aglomerací a důlních děl a důlních aglomerací (obr. 36), ale také v kontextu opevněných a dalších lokalit (např. Hejna, 1962; Krajíc 2003, 161; Friedrich 2006, 41, obr. 1). S ohledem na nálezové okolnosti není možné předpokládat souvislost nálezů s hornickou činností. Vzhledem k charakteru hradního staveniště vymezeného na třech ze čtyř stran upravenými a v průběhu života hradu nepochybně dále upravovanými skalními bloky můžeme předpokládat, že špičáky či hornická želízka byla běžnou součástí vybavení hradu. S ohledem na rozsáhlé terénní a romantické parkové úpravy hradních skal, včetně vylámání dvou romantických slují, není možné vyloučit ani novověký/ subrecentní původ tohoto artefaktu.

9. Závěr

Území Kraslicka je poměrně malou oblastí, ve které se pravděpodobně od dob středověku mísily vlivy z Chebska (klášter ve Waldsassen), Saska, SZ Čech a Sedlecka. Tyto vlivy postupem času formovaly vývoj a využití oblasti. Díky probíhající dálkové komunikaci, hydrotermálním ložiskům a působením klášterů se v oblasti poměrně brzy usídlili první obyvatelé, kteří se patrně živilí převážně důlní činností.

Hornická činnost na české straně Krušných hor započala později než v sousedním Sasku. Pro rozvoj důlní činnosti na české straně přispěla kolonizace klášterů probíhající ve 12. století, spíše ve 13. století, která do krajiny přivedla zkušené horníky ze zahraničí. Kláštery byly první institucí zabývající se těžbou nerostných surovin na české straně, postupně byl jejich zájem nahrazen zájmem panovníka a šlechty.

Vzhledem k rychlému rozvoji města a zmínce o zničení dolů v neklidných dobách lze předpokládat středověké využití těžební lokality Tisová u Kraslic, Zelená hora a Bublava (Bleiberg) jako zdroje zdejších nerostných surovin (zejména měď, menší množství stříbra, olovo). Zdrojem cínu mohl být potok Rolava tekoucí mezi městy Rotava a Přebuz, kde se surovina získávala pomocí rýžování. Důlních děl je na území Kraslicka a v jeho nejbližším okolí mnoho. Je možné předpokládat, že mladší montánní díla mohla převrstvit doklady těžby ze středověku i mladších období. Bohužel bez přímých dokladů a s absencí písemných pramenů nelze díla přesněji zařadit do časového rozmezí, tudíž tuto hypotézu nemůžeme doposud plně potvrdit, ale můžeme ji předpokládat vzhledem k vzájemné blízkosti nerostných zdrojů. Bylo by jistě vhodné se na jejich přesnější dataci v budoucím bádání zaměřit

Podle nepřímých písemných zmínek a na základě nástinu majetkoprávních poměrů v regionu je možné předpokládat založení hradu na konci 13. století. S tímto závěrem koresponduje také nalezený keramický materiál, přičemž zásadnější rozvoj hradního areálu můžeme předpokládat v průběhu následujícího věku. Úlohou hradu byla v jeho počátcích vizuální kontrola jednoho z komunikačních tahů přes Krušné hory. V dalších fázích své existence hrad s velkou pravděpodobností zastával funkci kolonizační opory. V dalších obdobích pak sehrával další úlohy v rámci měnících se šlechtických domén a s velkou pravděpodobností měl jistý význam také při rozvoji těžby polymetalických

rudných struktur bezprostředním i širším okolí. Nevýznamnějšími majiteli či držiteli hradu byli Páni z Plavna či Šlikové.

Další informace o lokalitě a její zástavbě či počátcích je možné očekávat od zejména od archeologického odkryvu. Doufám, že práce přispěje k rozšíření vědomostí o lokalitě i mezi další zájemce o oblast Kraslic a jejich okolí.

Zdroje

Adamaitis, Z. 2009: *Item plures et alios libros: Knihy kláštera Teplá ve fondech Národní knihovny České republiky*. Národní knihovna ČR: Praha.

Anderle, J. – Švábek, V. 1989: Hrady na Strašicku - pokus o rekonstrukci jejich postavení v životě oblasti před polovinou 14. století, *Castellologica bohemia* 1, 105-123.

Anderle, J – Černá, E. – Kirsche, A. 1993: Neznámý hrad u Brandova v Krušných horách, *Castellologica bohemia* 3, 125-130.

Balášová, M. 2009: Nálezy kameniny z hradu v Kadani, *Archaeologia historica* 34/1, 85-101.

Belcredi, L. 1989: Terminologie, třídění a kód středověkých kovových předmětů, *Archaeologia historica* 14, 437–472.

Bohdálek, P. – Šrein, V. – Buda, J. – Pachocová, P. 2014: Geologie a mineralogie Krušnohoří. In: R. Smolnik a kol., *Stříbrná horečka a volání hor: Archeologie středověkého hornictví v Sasku a Čechách*, Beier & Beran, 41 - 48.

Crkal, J. – Konůpek, J. – Kovařík, D. – Prekop, F. – Staňková, D. – Volf, M. 2013: Osídlení a utváření krušnohorské krajiny. In: Karel, T. - Kratochvílová, A. (eds.): *Proměny montánní krajiny. Historické sídelní a montánní struktury Krušnohoří*. Loket, 9-21.

Derner, K. a kol. 2018: Středověké hornictví a hutnictví na Přísečnicku ve středním Krušnohoří. *ArchaeoMontan Band 5*. Dresden.

Dudková, V. - Orna, J. - Vařeka, P. (eds.) 2008: *Hledání zmizelého. Archeologie zaniklých vesnic na Plzeňsku*. Plzeň.

Durdík, T. 1998a: Nejdek, okr. Karlovy Vary. Hlášení č. j. 4449/1998 uložené v Archivu nálezových zpráv Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v. v. i.

Durdík, T. 1998b: Několik poznámek ke vztahu českých hradů ke komunikacím a jejich komunikačnímu schématu, AH 23, 203–213.

Durdík, T. – Kubů, F. – Zavřel, P. 1998: Hrad na Stožecké skále, *Castellologica bohemica* 6/II, 257-274.

Durdík, T. 2000: *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*. Praha.

Durdík, T. – Sušický, V. 2002: *Zříceniny hradů, tvrzí a zámků. Jižní Čechy*. Praha.

Durdík, T., 2003: Hrady na Šumavě. In: *Šumava. Příroda - historie - život*. Praha, 435-448.

Durdík, T. 2004a: K otázce demonstrační architektury na českých hradech, *Zprávy památkové péče* 64, 118 - 123, 173 - 174, 177 - 178.

Durdík, T. 2004b: K problematice výskytu demonstrační architektury na českých hradech *Muzejní a vlastivědná práce - Časopis Společnosti přátel starožitností* 42/112, 123 - 125.

Durdík, T. 2004c: K problematice pohraničních tzv. horských hrádků, *Archaeologia historica*. 29 /1, 343-356.

Eigner, J. – Přichystal, A. – Dobeš, M. 2017: Časný a starší eneolit Kadaňska a horního Poohří pohledem kamenné industrie, *Archeologie ve středních Čechách* 21, 2017, str. 577–615.

Eigner, J. – Prekop, F. 2018: Dvory 1 a Rybáře 2. Dvě mezolitické lokality na Karlovarsku. *Archeologie západních Čech* 9/1, 7–28..

- Fiala, J. 1992: Osídlení Sedlecka na přelomu 12. a 13. Století. In: *Minulostí západočeského kraje* 28, 33-75.
- Franc, J. 2011: Chebsko a ministerialita. Dvojitá identita regionu. Dizertační práce FF univerzity Palackého v Olomouci. Nepublikováno.
- Friedrich, R. 2006: Alltag auf Burgen im Mittelalter. In: Zeune, J. (ed.): *Alltag auf Burgen im Mittelalter. Veröffentlichungen der Deutschen Burgenvereinigung e. V. Reihe B: Schriften, Band 10.* Braubach, 41 - 50.
- Fröhlich, J. 1987: Horský hrádek na Stožecké skále. *Šumava* 26, 20-21.
- Fröhlich, J. 1996: Hraniční horský hrádek na Ostrém na Šumavě, *Castellologica bohemica* 5, 101-106.
- Hásková, J. 1972: Chebské mince z 12. a 13. století. *Chebské muzeum: Cheb.*
- Hereit, P. 1992: Tvrziště na okrese Sokolov, Hláska: zpravodaj Klubu Augusta Sedláčka 3/1, 5-8.
- Hereit, P. 2000: Dějiny nejstaršího osídlení Doupovska. *Sborník Západočeského muzea v Plzni, Historie* 15, s. 117–175.
- Hejna, A. 1962: Soubor nálezů z hrádku Bolkova v severovýchodních Čechách, *Památky archeologické* 53, 455-473.
- Hložek, J. 2015a: Praha-Kunratice. Středověký Nový hrad u Kunratic s obléhacím táborem. Zříceniny středověkého hradu. In: Kuna, M. a kol. *Archeologický atlas Čech. Vybrané problémy od pravěku do 20. století.* Praha, 288-292.
- Hložek, J. 2015b: Třebušín okr. Litoměřice. Zříceniny středověkého hradu Kalich. In: Kuna, M. a kol. *Archeologický atlas Čech. Vybrané problémy od pravěku do 20. století.*

Praha, 396-400.

Hložek, J. 2017: Manský dům na Křivoklátě. In: Musílek, M. (ed.) Sedm věží. Karel IV. pohledem akademiků (1316-2016), 85-96.

Hložek, J. - Menšík, P. 2017: Hrad Věžka a jeho odkryv v rekonstruovaných fototabulkách Václava Uchytily, *Castellologica bohemica* 17 315-412.

Charvátová, K. 1998: Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142 – 1420: Fundace 12. Století. Karolinum: Praha.

Charvátová, K. 2009: Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142 – 1420. Univerzita Karlova: Praha.

Jáchymovský, V. 1970: 600 let města Kraslic. Městský národní výbor v Kraslicích: Kraslice.

Karel, T. – Knoll, V. – Krčmář, L. 2009: Panská sídla západních Čech. České Budějovice.

Karel, T. – Kratochvílová, A. (eds.) 2013: Proměny montánní krajiny: Historické sídelní a montánní struktury Krušnohoří. Národní památkový ústav: Lohotky.

Klápště, J. 2002: Svědectví artefaktů. In: J. Klápště (ed.): Archeologie středověkého domu v Mostě (čp. 226). *Mediaevalia archaeologica* 4, 30–155.

Kotěšovec, V. 2006: Kraslická kronika. Nakladatelství českého lesa: Domažlice.

Kotěšovec, V. 2011: Pohledy do historie měst a obcí Kraslicka. Nakladatelství Ostrov.

Kotěšovec, V. 2017: Staré Kraslice v obrazech. Město Kraslice: Kraslice.

- Krajíc, R. 2003: Sezimovo Ústí. Archeologie středověkého poddanského města 3. Kovárna v Sezimově Ústí a analýza výrobků ze železa. Díl I, Praha – Sezimovo Ústí – Tábor.
- Kuča, K. 1998: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Libri: Praha.
- Květ, R. 2002: Staré stezky v České republice. Moravské zemské muzeum: Brno.
- Květ, R. 2017: Atlas starých stezek a cest na území České republiky. Soliton.cz: Brno.
- Marková, M. 2009: Hranice přemyslovského státu. In: P. Sommer – D. Třeštík – J. Žemlička (eds.), Přemyslovci – Budování českého státu, NLN s. r. o., 479 – 496.
- Marková, M. 2017: Hranice – Teritorium a vymezení. In: D. Dvořáčková-Malá – J. Zelenka (eds.), Histografické a historické problémy středověku, Historický ústav AV ČR, 22 – 25.
- Meinl, S. 2017: Hausberg aneb tajemství hradu v Kraslicích. Ozvěny historie. Malé dějiny. Středověk; sešit číslo 5. Vlastivědné nakladatelství Jos. R. Vilímka & R. Kotlíňka: Kraslice.
- Netolický, P. Dřevoholiněné konstrukce z vrcholně středověké Chrudimi, Chrudimský vlastivědný sborník 14, 69-128.
- Nováček, K. 1991: Hengst u Rožmitálu p. Třemšínem - předsunuté opevnění, rezidence či nedostavěný objekt? Hláska II, 15-17.
- Plesl, E. 1961: Lužická kultura v severozápadních Čechách. Praha.
- Plesl, E. – Hájek, L. – Martínek, J. 1983: Pravěk Karlovarska a Sokolovska. Katalog archeologických sbírek muzeí v Karlových Varech a Sokolově. Karlovy Vary.

- Pojarová, A. 2016: Problematika tzv. horských hrádků na Šumavě. Bakalářská práce uložena v archivu ZČU v Plzni. Nepublikováno.
- Prekop, F. – Klsák, J. – Křišťuf, P. 2009: Depot z pozdní doby bronzové v Hroznětíně na Karlovarsku, Sborník muzea Karlovarského kraje 17, 269-276
- Prekop, F. – Křišťuf, P. – Peksa, V. – Kočár, P. – Eigner, J. 2017: Nové doklady osídlení výšinných poloh na Karlovarsku – polykulturní lokality Orlík a Šibeniční vrch u obce Valeč v Čechách, Archeologie západních Čech 12, 41-67.
- Prošek, F. 1951: Mesolitická chata v Tašovicích, archeologické rozhledy III, 12-15, 21.
- Prošek, F. 1958: Horní Poohří v pravěku II: Osídlení starší a střední doby kamenné. In: Karlovarsko, Karlovy Vary, 13-22.
- Radoměský, P. 1956: České, moravské a slezské nálezy mincí údobí brakteátového. In: E. Nohejlová-Prátová, Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 7 – 298.
- Razím, V. 2004: K tendencím v ochraně hranic českého státu 13. století, Archaeologia Historica 29, 141 - 160.
- Rojík, P. 2014: Kraslice. In: M. Urban et al.: Horní města Krušných hor díl 1: Karlovarský kraj. Sokolov. 184 – 202.
- Rojík, P. 2016: Geologie a nerostné zdroje Karlovarského kraje. Karlovarský kraj.
- Rožmberský, P. – Novobilský, M. - Mikota, P., 1999: Josefa Milera Neznámé hrady severního Plzeňska. Zapomenuté hrady, tvrze a místa 22. Plzeň.
- Sedláček, A. 1905: Hrady, zámky a tvrze Království českého XIII. Plzeňsko a Loketsko. Praha.

Scheidemantel, D.- Schifer, T. 2005: Waldenburger Steinzeug. Archäologie und Naturwissenschaften. Dresden.

Sýkora, M. 2014: Kalich, Panna a Lityš – tři hrady doby husitské na Třebušínku, *Castellologica bohemia* 13, 9-23.

Úlovec, J. 2000: Hrad Hrádek a tvrz a zámek Štědrá, *Historický sborník Karlovarska VIII*, 3-26.

Velímský T. – Blažek J. 1988: Hroznětín, okr. Karlovy Vary. Hlášení č. j. 3863/1988 uložené v Archivu nálezových zpráv Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v. v. i.

Zeune, J., 1994: Die Burg als zeitgemässes Statussymbol: drei Fallstudien aus Oberkärnten – resumé?. In: *Die Burg. Ein kulturgeschichtliches Phänomen. Marksburg – Braubach*, 27–39.

Zeune, J., 1996: *Burgen – Symbole der Macht. Ein neues Bild der mittelalterlichen Burg. Regensburg.*

Žákovský, P. 2011: Zhodnocení kovových artefaktů z Nedakonic: příspěvek k lokalizaci husitského Nového Tábora, *Archaeologia historica* 36/2, 485-521.

Internetové zdroje:

Město - Oficiální stránka města Kraslice [online]. Dostupné z:

<https://www.kraslice.cz/mesto/> [cit. 7.12.2021].

Česká geologická služba – Důlní díla a poddolování [online]. Dostupné z:

https://mapy.geology.cz/dulni_dila_poddolovani/ [cit. 16.5.2021].

Resumé:

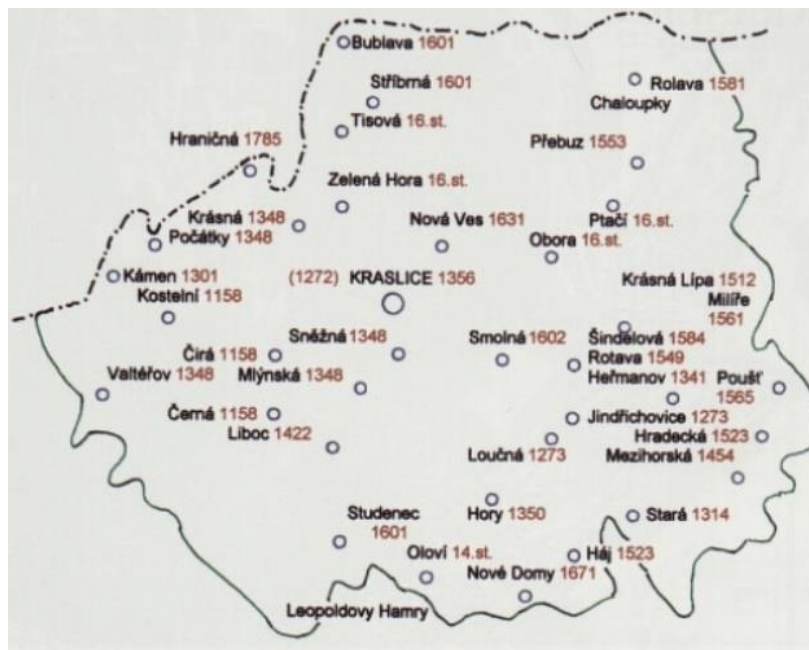
This bachelor thesis deals with the historical-geographical study of the castle in Kraslice, district Sokolov. The aim of the thesis is creating the documentation of the castle and its probably form in the last construction phase.

The castle was probably founded at the end of 13th century. This theory is based on the indirect written sources and nowadays findings. Its essential evolution occurred in the further century. The castle ceased to exist in the 16th century and it was disassembled in the 18th century.

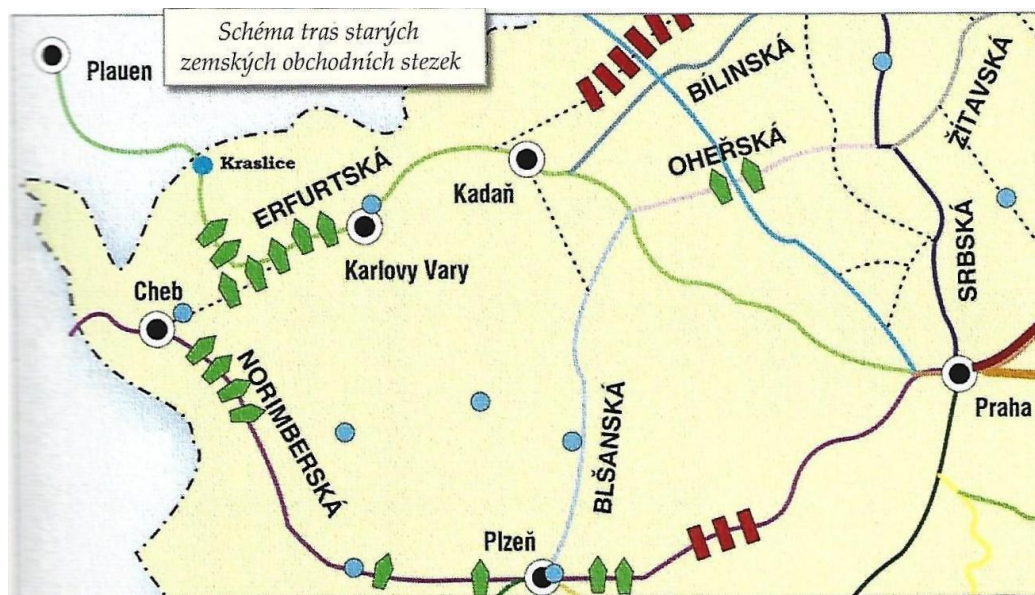
The thesis contains a compilation of historical evolution of the town, its former owners and the former owners of the castle in Kraslice. Part of the thesis is dedicated to probable role of the castle in the region, link between its existence and the route of the long-distance path (Prague -Erfurt) and to the deposits of local minerals (such as copper, lead, small amount of silver). The attention is also given to the colonization wave in the 12th, rather 13th century, which was connected to the activity of medieval monasteries. The colonization might be connected to the deposits of local minerals.

Part of the thesis contains the evaluation of available findings on site, which you can find at the end of the work in the attachments.

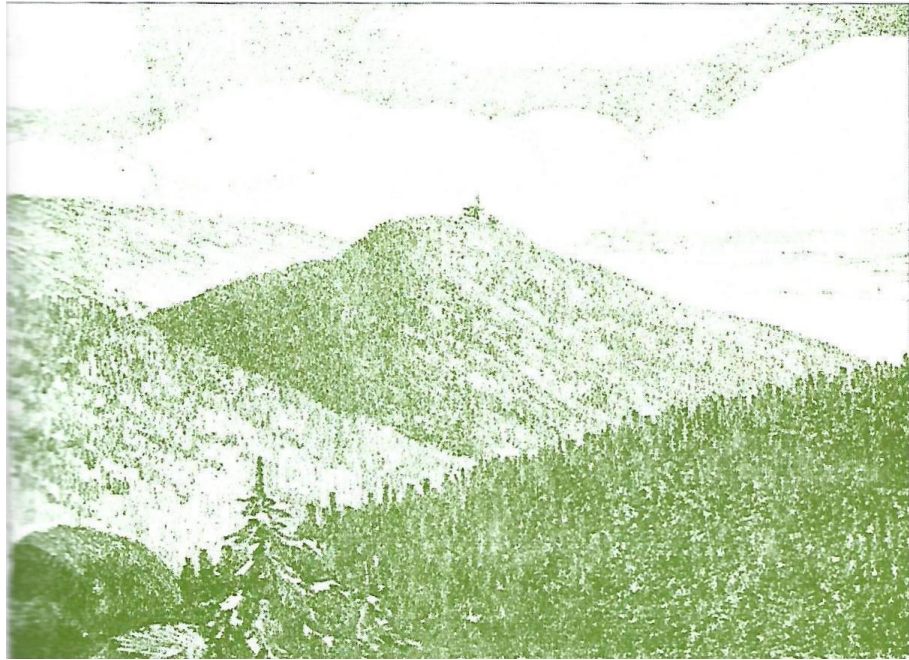
Příloha

Obr. 1: První zmínky o osadách na Kraslicku (Kotěšovec, 2006,

Obr. 2: Pravděpodobný průběh Erfurtské/ Sedlecké stezky (Meinl, 2017,

Obr. 3: Zámecký vrch se zbytky tvrže na kresbě Franze Grusse (Meinl, 2017, 35).

Obr. 4: Dobývání kraslické tvrže v nejstarší chebské kronice "Egrische Cronica" od Pankraze Engelharta z r. 1560 (Meinl, 2017, 29).

Obr. 5: Prostor přístupové cesty s pohledem na pravděpodobný prostor čtvercové věže. Foto K. Hanáková.

Obr. 6: Pohled na přístupovou komunikaci a prostor brány. Foto K. Hanáková.

Obr. 7: Pohled na šíjový příkop od jihozápadu. V popředí zdivo bašty a paláce. Foto K. Hanáková.

Obr. 8: Cisterna ve spodních partiích příkopu. Vlevo líc uzavírací zdi příkopu. Foto K. Hanáková.

Obr. 9: Pozůstatek okrouhlé stavby - bašty a cisterna. Foto K. Hanáková.

Obr. 10: Pozůstatek okrouhlé stavby – bašty. Foto K. Hanáková.

Obr. 11: Pozůstatek okrouhlé stavby – bašty. Foto K. Hanáková.

Obr. 12: Pohled na vnitřní plochu hradu od jihovýchodu. Foto K. Hanáková.

Obr. 13: Pohled na vnitřní plochu hradu od severu. Foto K. Hanáková.

Obr. 14: Prostor zaniklého paláce. Foto K. Hanáková.

Obr. 15: Pohled na komunikaci ke skalnímu bloku v zadní části hradu. Foto K. Hanáková.

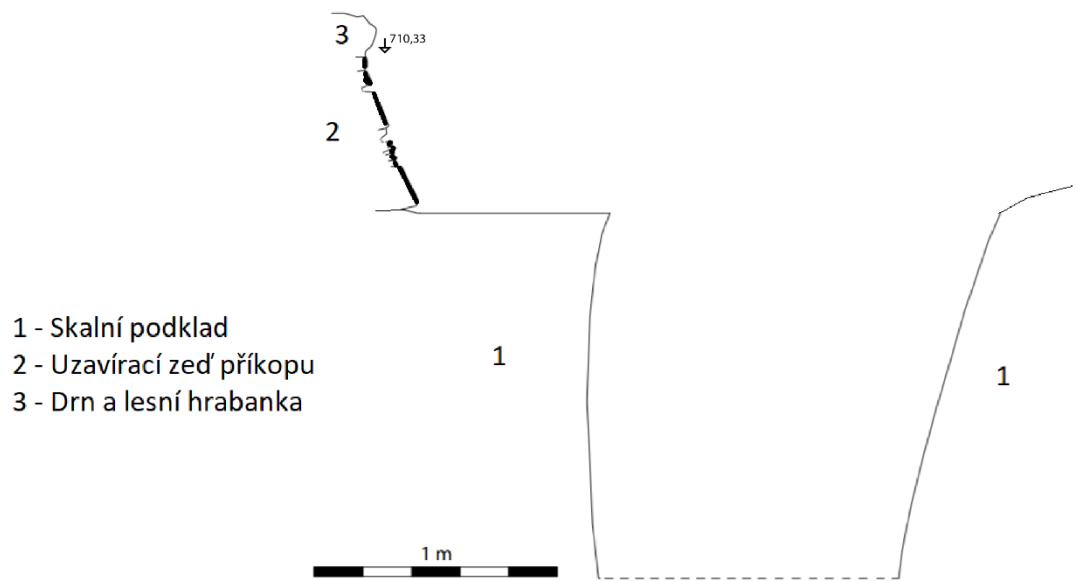
Obr. 16: Upravená plošina v zadní (jižní) části hradního staveniště. Foto K. Hanáková.

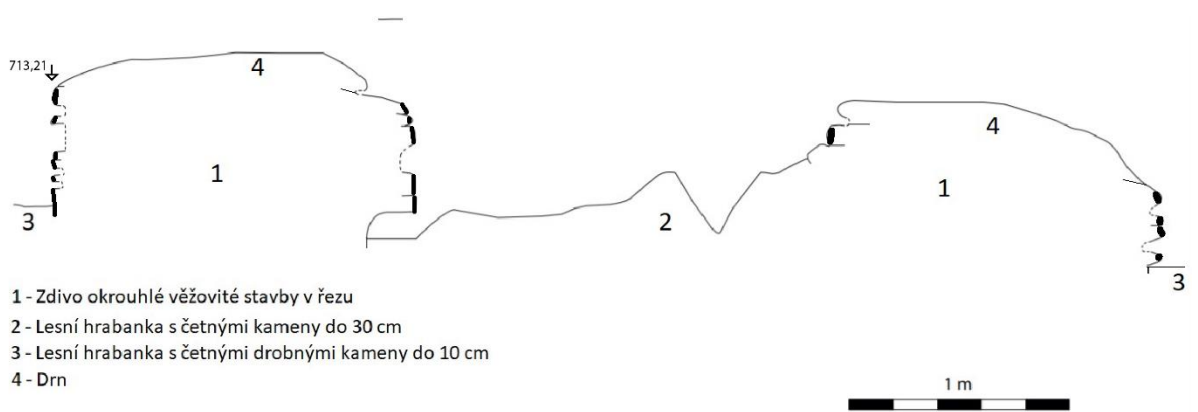
Obr. 17: Pohled na odlámaný skalní blok a plošinu v zadní části hradního staveniště. Foto K. Hanáková.

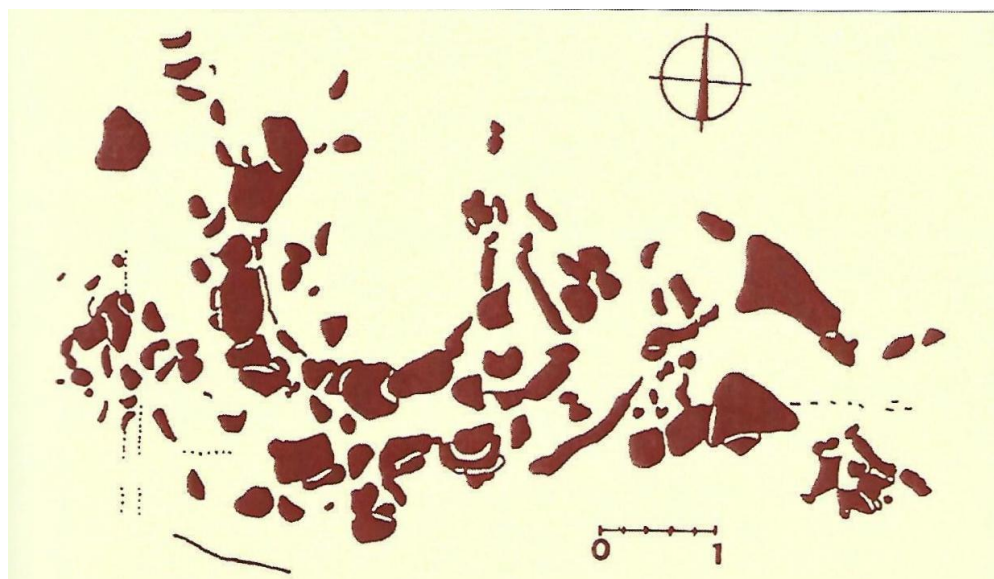
Obr. 18: Detail trámových kapes ve upraveném skalním bloku. Foto K. Hanáková.

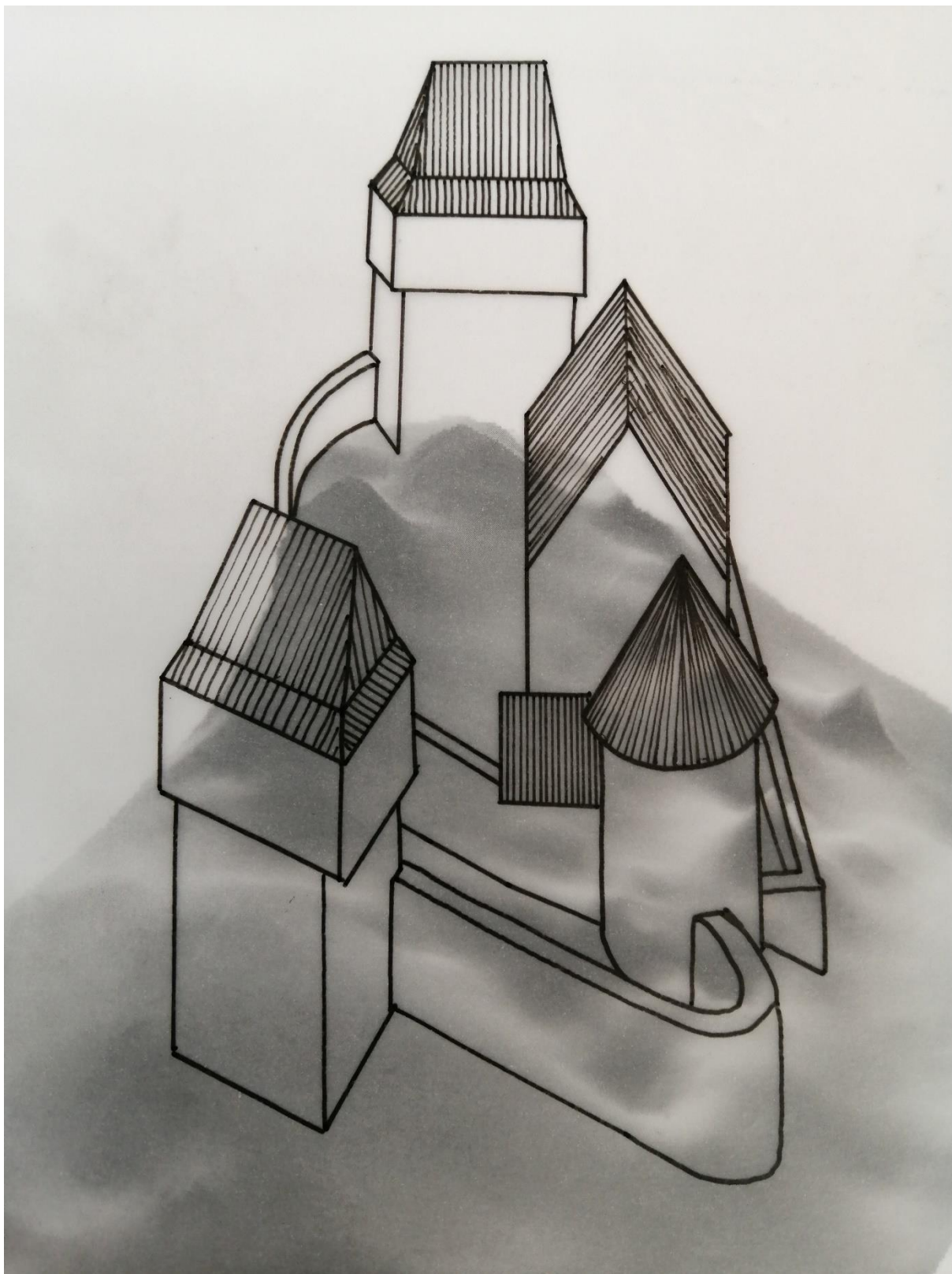
Obr. 19: Řez cisternou. Kresba K. Hanáková.

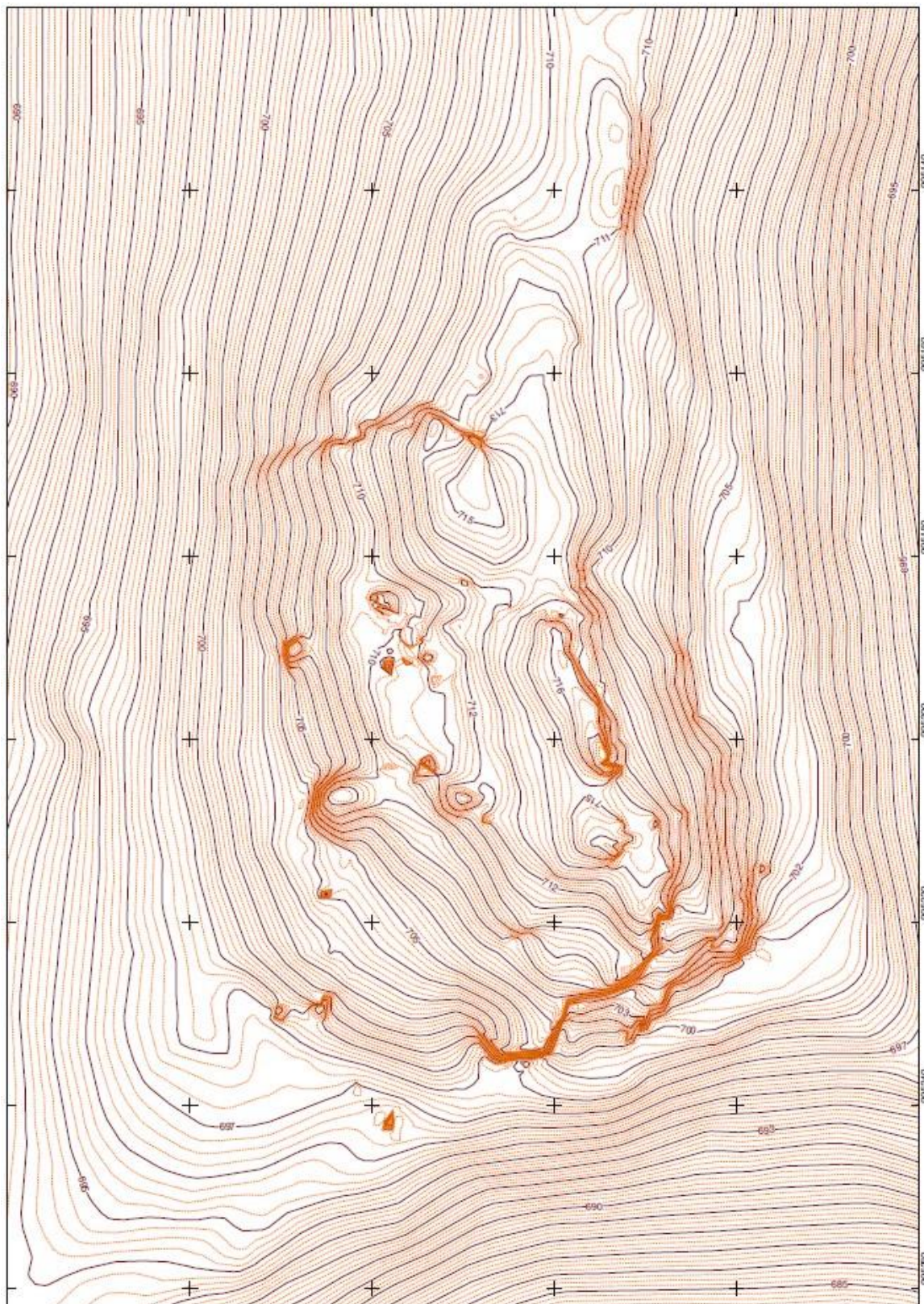
Obr. 20: Řez okrouhlou stavbou – patrně baštou. Kresba K. Hanáková.

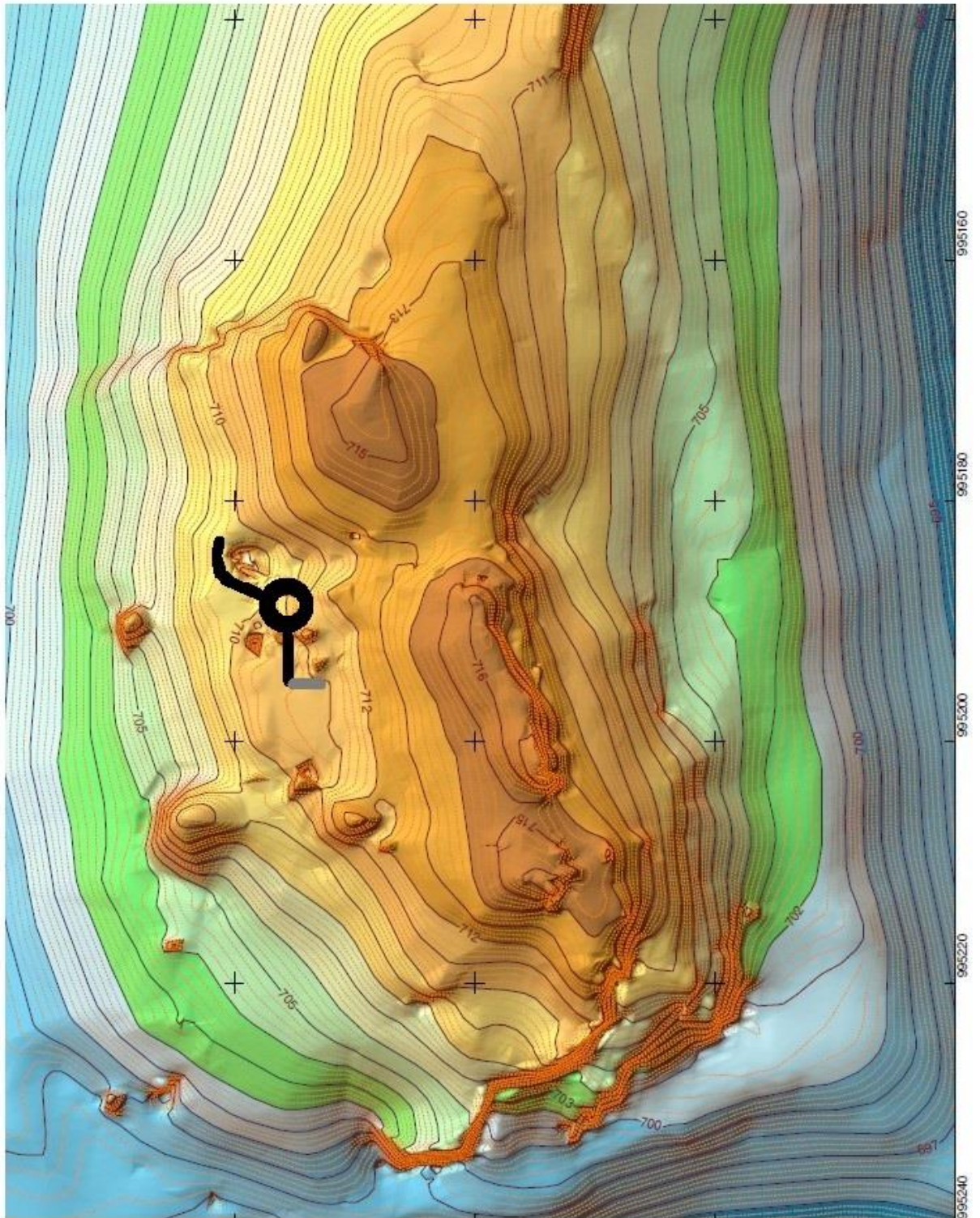
Obr. 21: Půdorys koruny a rozvolněného zdiva okrouhlé bašty v SZ části hradního areálu (Hereit, 1992, 6).

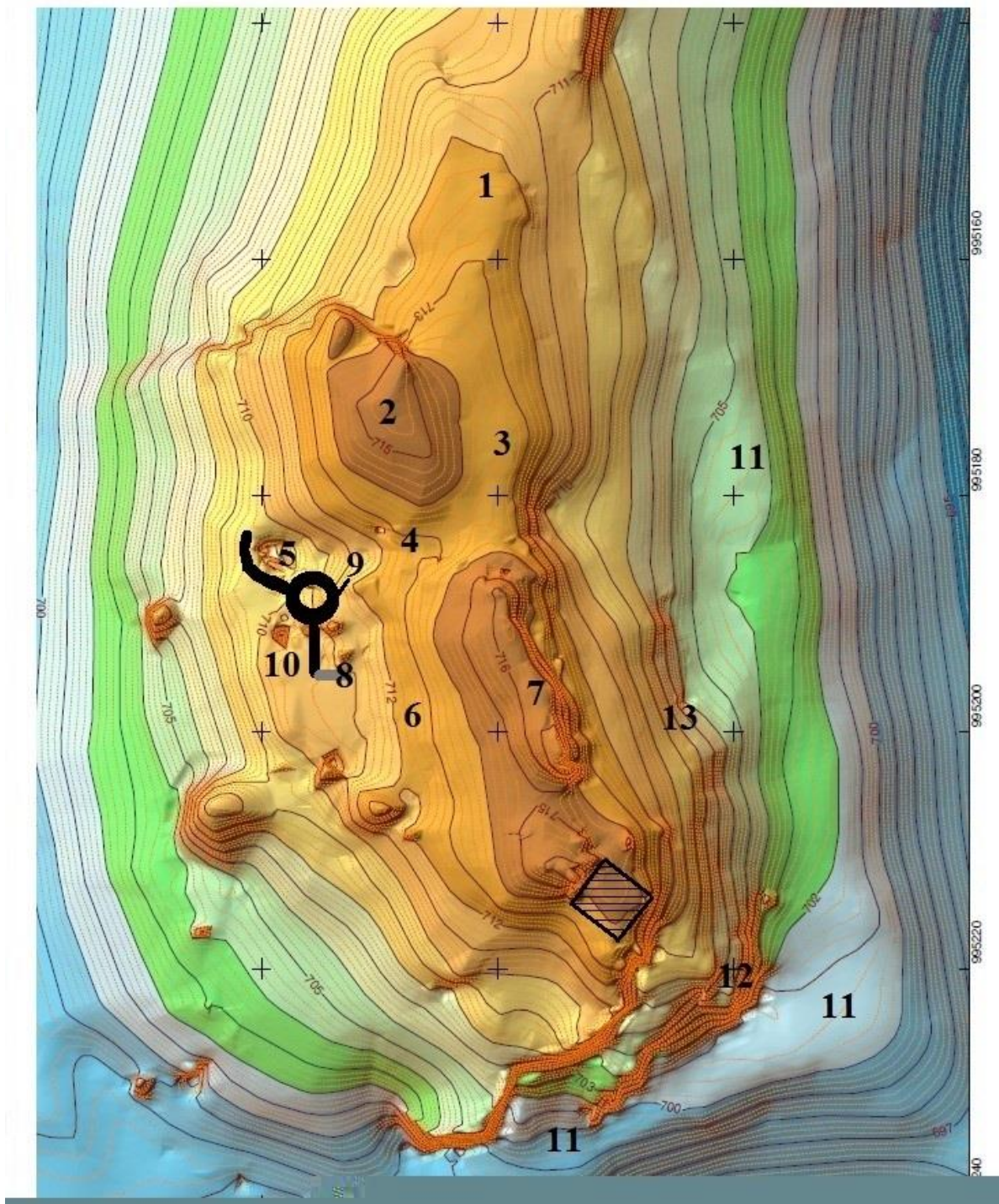
Obr. 22: Hypotetická stavební podoba hradu v poslední stavební fázi. Podkladem kresby je 3D vizualizace terénního reliéfu v programu Surfer 9 (Golden software). Kresba J. Hložek a K. Hanáková.

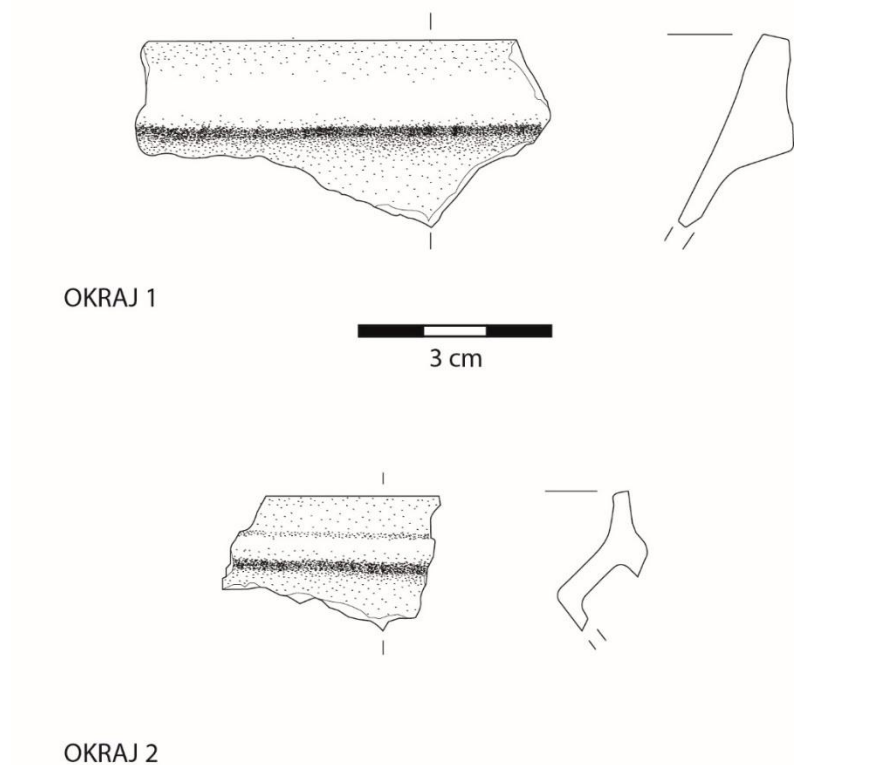
Obr. 23: Vrstevnicový plán lokality v programu ATLAS. Krok vrstevnic je 0,25m. Za konzultace a pomoc se zpracováním geodetických dat děkuji P. Hlavenkovi (viz též obr. 24 a 25).

Obr. 24: Vrstevnicový plán lokality v programu ATLAS s vyznačením dochovaných zdív bez rozlišení stavebních fází. Černě dochované nadzemní zdívo, šedou barvou zdívo ostře se rýsující pod současným drnem. Vizualizace a úprava K. Hanáková ve spolupráci s P. Hlavenkou.

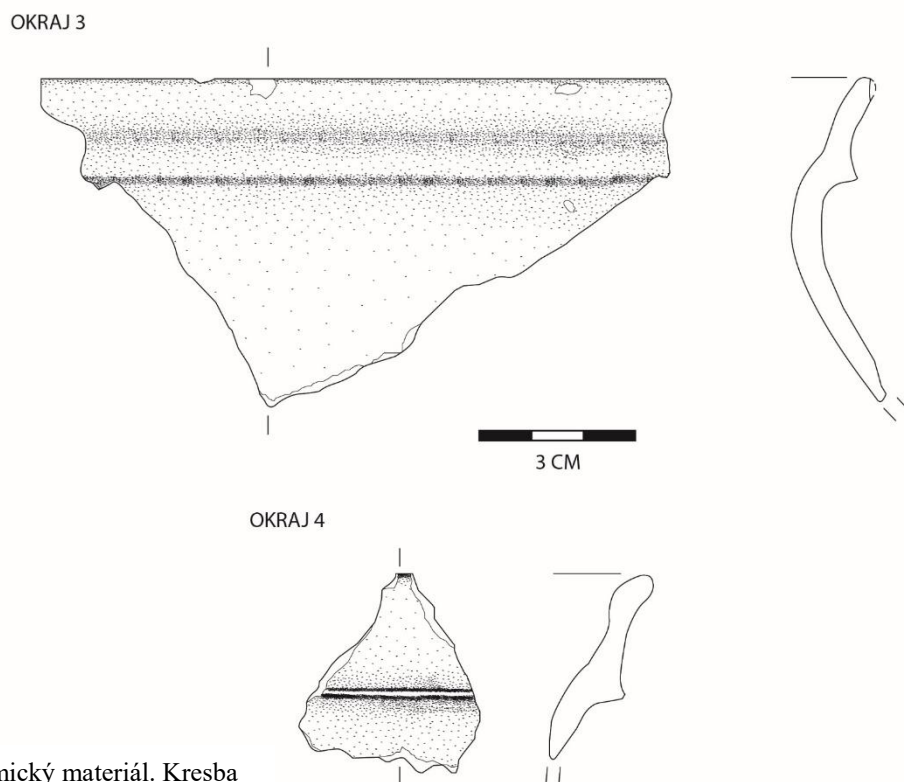

Obr. 25: Vrstevnicový plán lokality s vyznačením dochovaných zdív bez rozlišení stavebních fází. Černě dochované nadzemní zdív, šedou barvou zdív ostře se rýsující pod současným drnem; šrafovaně uměle vytvořená plošina, kde předpokládáme existenci první věžovité stavby. 1-historická přístupová komunikace; 2-skální blok v čele hradního areálu kde uvažujeme o existenci druhé věžovité (?) stavby; 3-prostor brány; 4-příkop vylámaný do skalního podkladu; 5-cisterna; 6-vnitřní plocha hradního areálu; 7-skální žebro při východní hraně hradního areálu; 8-plocha předpokládaného paláce; 9-okrouhlá bašta; 10-prostor předpokládaného parkánu; 11-parkové úpravy v podobě cest a plošin; 12-první ze dvou romantických umělých slují; 13-druhá ze dvou romantických umělých slují. Úprava K. Hanáková

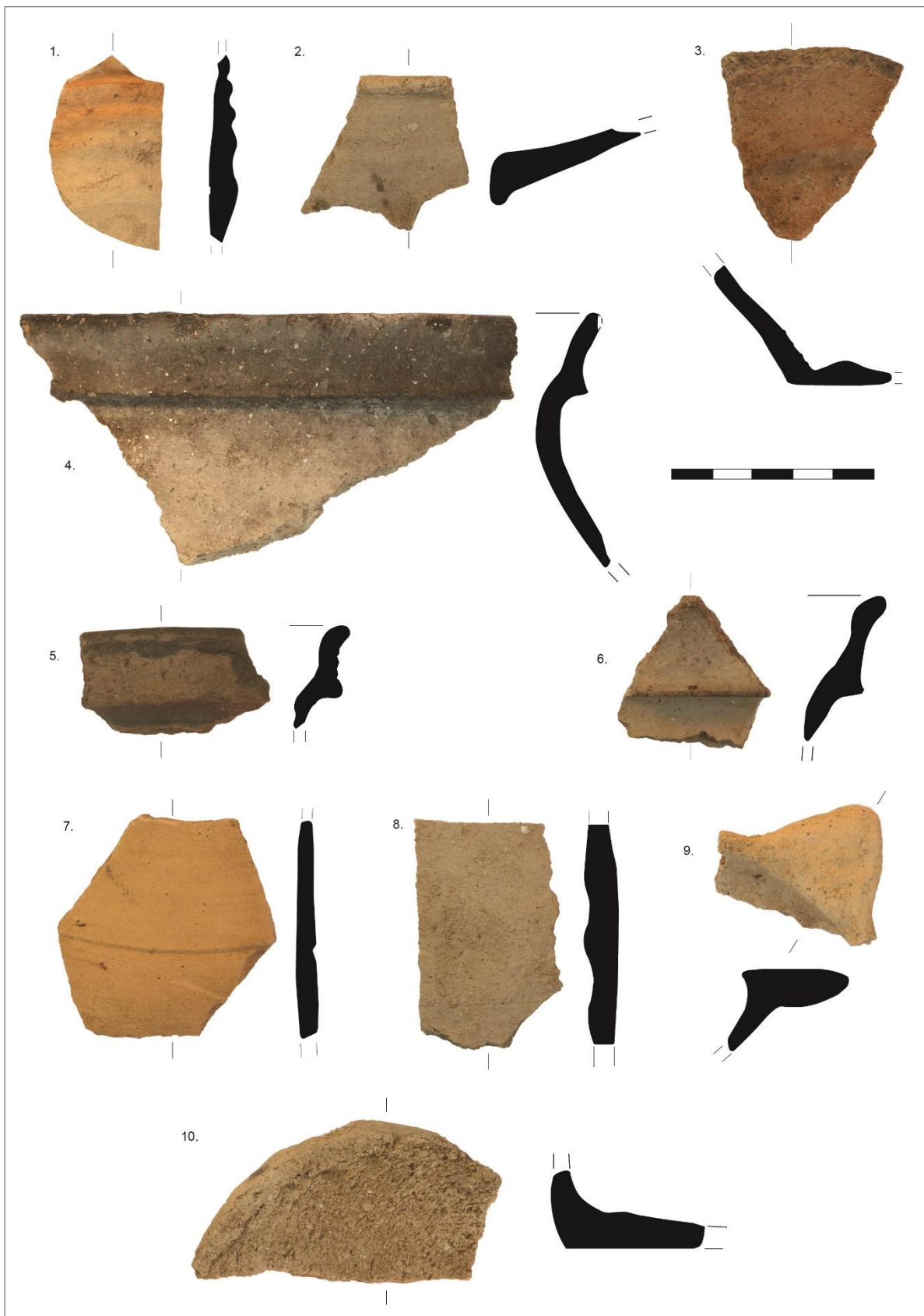

Obr. 26: Keramický materiál. Kresba K. Hanáková.

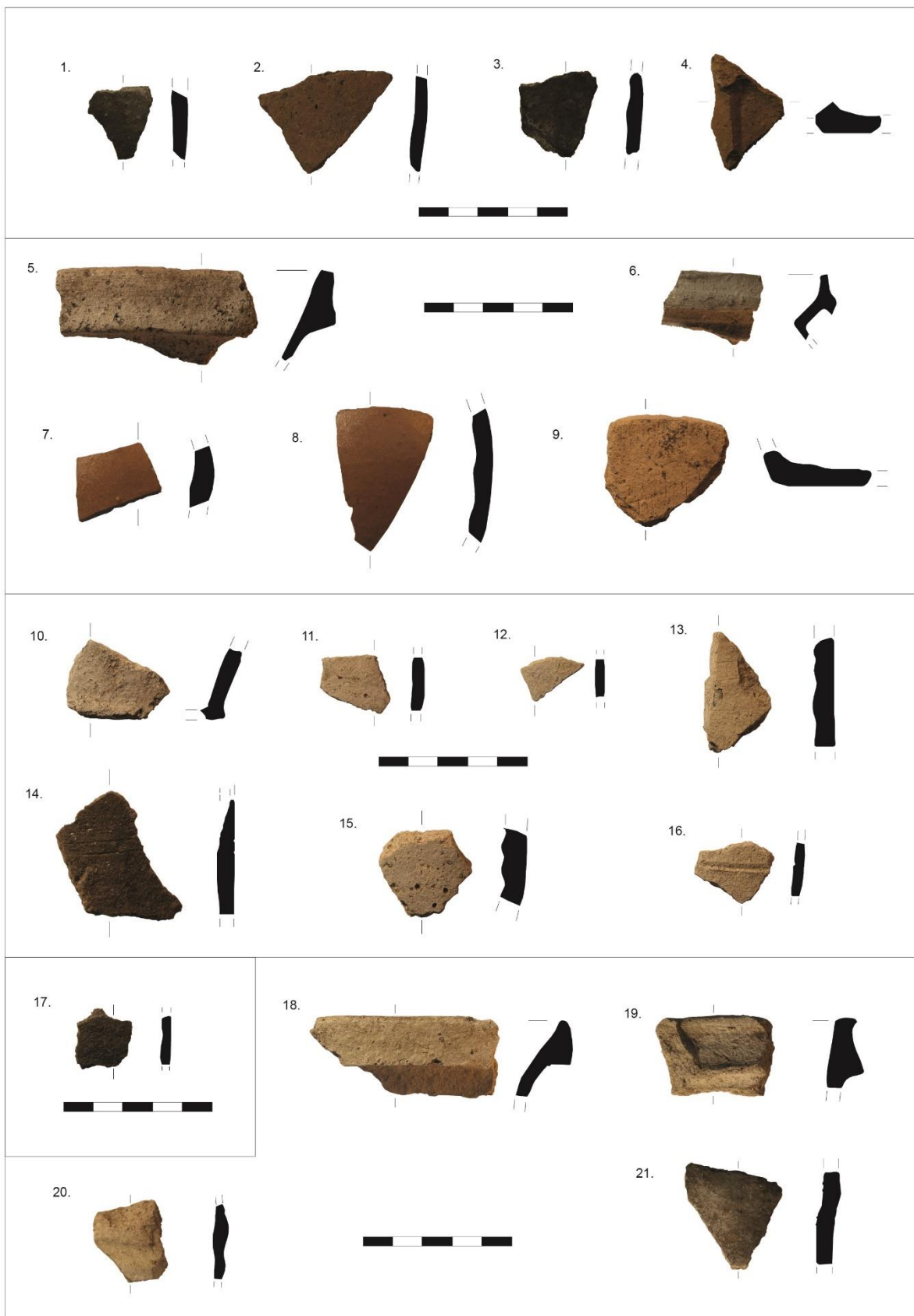
1. 4. 2021 HRAD KRASLICE

Obr. 27: Keramický materiál. Kresba K. Hanáková.

Obr. 28: Nálezová tabulka 1. Foto a kresba K. Hanáková.

Obr. 29: Nálezová tabulka 2. Foto a kresba K. Hanáková.

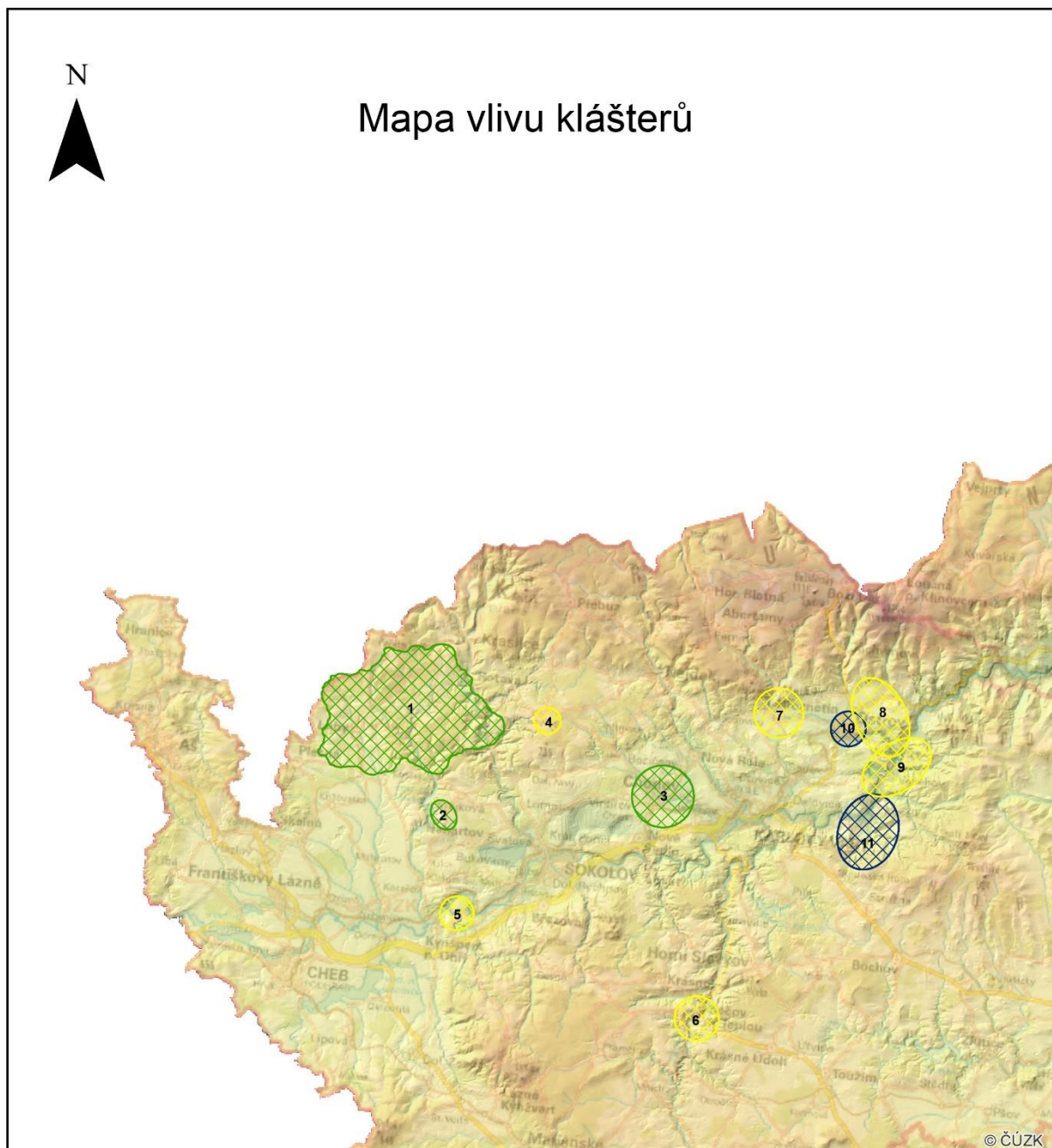
Obr. 30: Nálezová tabulka 3. Foto a kresba K. Hanáková.

Obr. 31: Malé kusy mazanice. Foto K. Hanáková.

Obr. 32: Kraslické doly (Soukromý archiv Petra Rojíka, autor neznámý, kolem roku 1630).

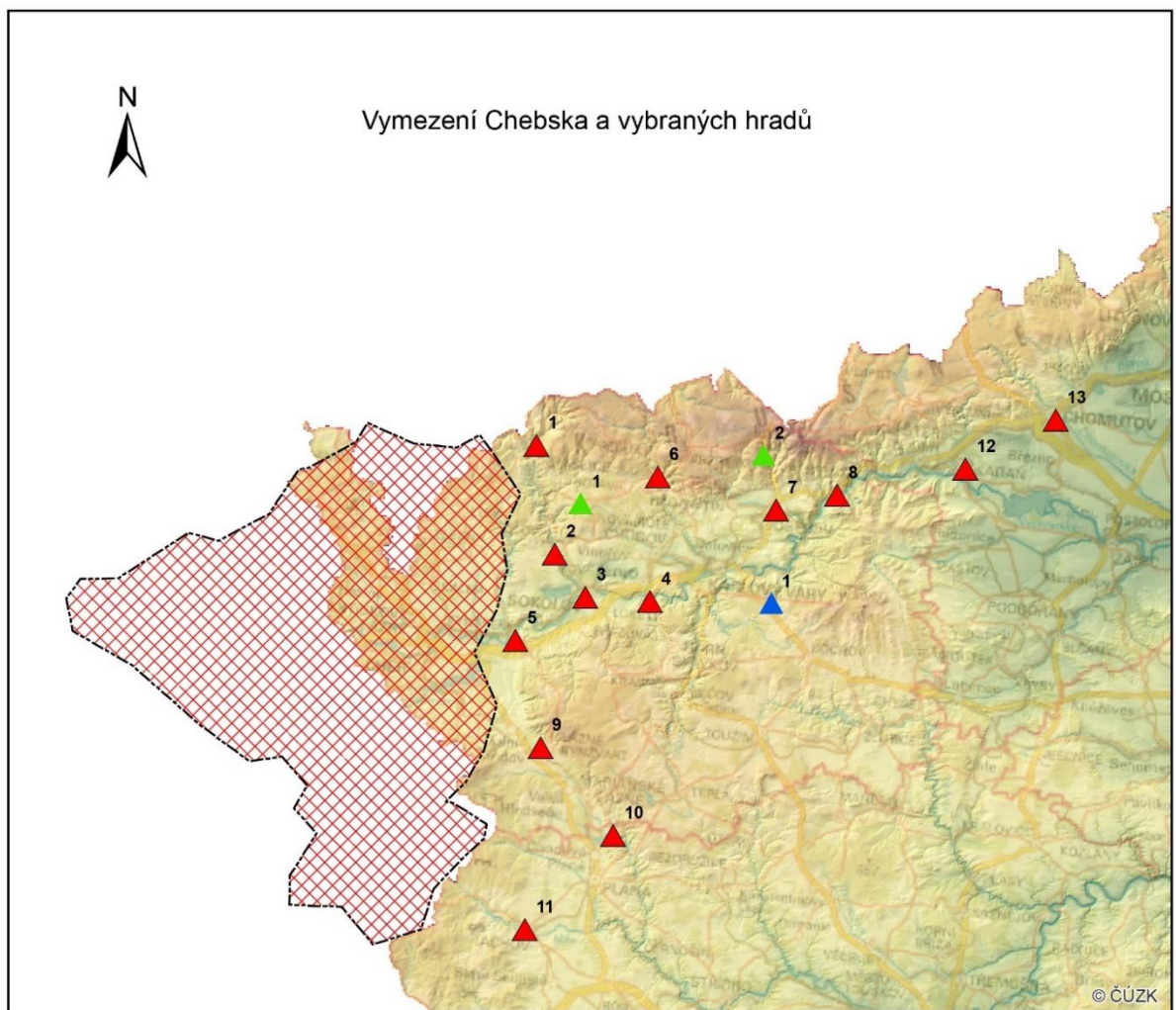
0 2,5 5 10 15 20
Kilometers

Legenda:

- Klášter ve Waldsassen
- Premonstrátský klášter
- Osecký klášter

číslo objektu	název újezdu	číslo objektu	název újezdu
1	Lubský újezd	7	Hroznětínský újezd
2	Květná, Dolina, Chlumeck, Markvarec	8	Vojkovický újezd
3	Chodovský újezd	9	Velichovský újezd
4	Jindřichovice	10	Ostrov
5	Doksanské premonstrátky	11	Šemnický újezd
6	Tepelský újezd		

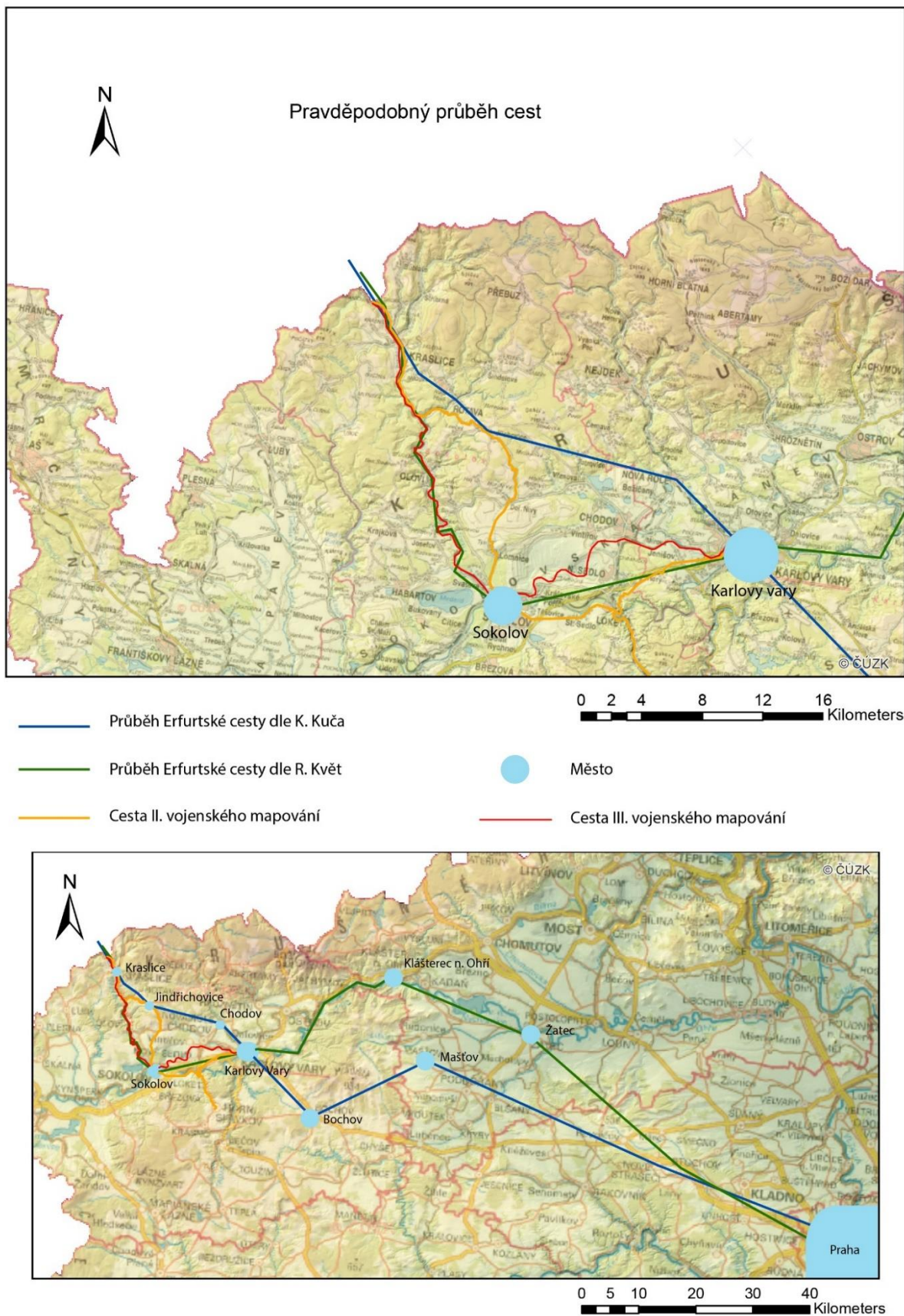
Obr. 33 Mapa 1. Mapa vlivu klášterů. Úprava K. Hanáková. Podkladová data: <https://ags.cuzk.cz/av/>.

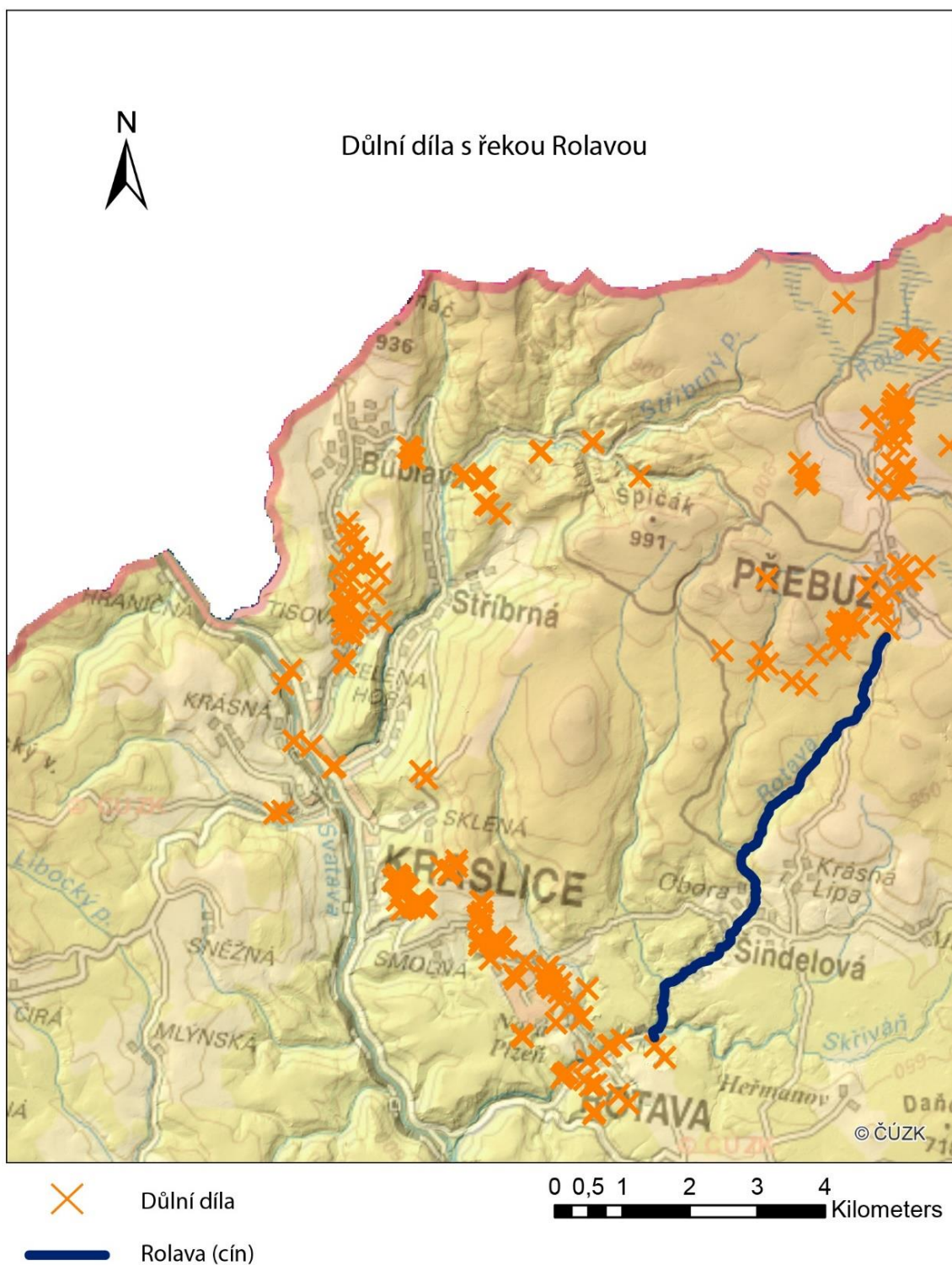
Hradý 12./13. století:					
1	Kraslice	6	Nejdek	11	Tachov
2	Hartenberg/Hřebený	7	Ostrov	12	Kadaň
3	Sokolov	8	Horní hrad/ Hauenštejn	13	Chomutov
4	Loket	9	Kynžvart		
5	Kynšperk n. Ohří	10	Lazurová hora		

Hradý 14./15. století:		Hradý 16./17. století:	
1	Andělská hora	1	Jindřichovice
		2	Freudenstein

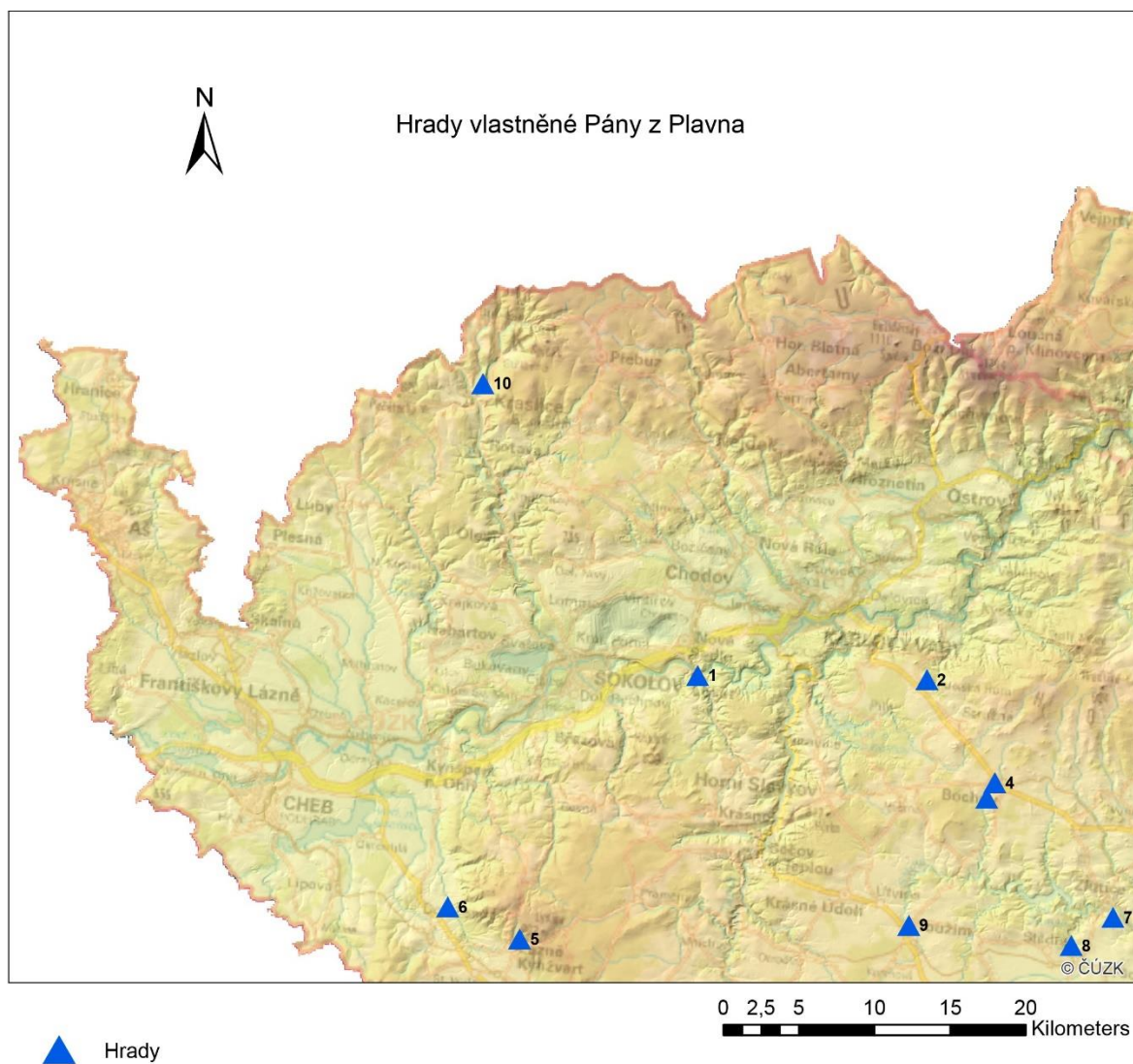
Obr. 34 Mapa 2. Vymezení Chebska a vybraných hradů. Úprava K. Hanáková. Podkladová data: <https://ags.cuzk.cz/av/>.

Obr. 35 Mapa 3. Pravděpodobný průběh dálkových komunikací. Úprava K. Hanáková. Podkladová data: <https://ags.cuzk.cz/av/>.

Obr. 36: Mapa 4. Důlní díla Kraslicka s potokem Rolava. Úprava K. Hanáková (Popis děl dostupný na odkazu: https://mapy.geology.cz/dulni_dila_poddolovani/). Podkladová data: <https://ags.cuzk.cz/av/>.

Číslo	Název	Číslo	Název
1	Loket	6	Boršengrýn
2	Andělská hora	7	Žlutice
3	Hartenštejn	8	Štědrá
4	Bochov	9	Toužim
5	Kynžvart	10	Kraslice

Obr. 37: Mapa 5. Hrady vlastněné Pány z Plavna. Úprava K. Hanáková. Podkladová data: <https://ags.cuzk.cz/av/> .